

NAŠI ZAPISKI.

SOCIALISTIČNA REVIJA.

Št. 3-4. (Marc-April.)

LETO X.

VSEBINA :

HENRIK TUMA: NAŠ PROGRAM. — *HENRIK TUMA*: KARL MARX. — KARL MARX IN BALKANSKO VPRAŠANJE. — *SRETEN JAKŠIČ*, *Sarajevo*: POLITIČKE PRILIKE U BOSNI I HERCEGOVINI POSLIJE ANEKSIIJE. — *PREPELUH-ABDITUS*: SOCIJALIZEM DRŽAVI. — *ADA KRISTAN*: O ŽENSKEM GIBANJU. — *ANTON DERMOTA*: REVOLUCIJA-EVOLUCIJA-REFORMACIJA. — *M. ČOBAL*, *Zagorje*. ZDRUŽEVANJE RUDNIŠKEGA KAPITALA. — *R. GOLOUH*: MARKS. — — — — — *PREGLED.* — — — — —

UREDNIK IN IZDAJATELJ: Dr. HENRIK TUMA V GORICI.

- - - LASTNIK: KONZORCIJ NAŠIH ZAPISKOV. - - -

V GORICI 1913.

TISKA: „GORIŠKA TISKARNA“ A. GABRŠČEK.

Naši Zapiski izhajajo vsak mesec.

Naročnina: Za Avstro-Ogrsko za vse leto K 5 s poštnino vred, za pol leta in za četrt leta sorazmerno; za Nemčijo K 5'80, za ostale države K 6'40.

Posamezna številka 42 vinarjev.

Za organizirane delavce in dijake na leto K 3'60, posamezne številke 30 vinarjev. Celi letniki 1911 in 1912 po 2 kroni 50 vin. in poštnino.

Rokopisi in časopisi v zameno naj se pošiljajo na uredništvo, naročnina in reklamacije pa na upravo Naših Zapiskov.

To številko poslali smo vsem dosedanjim adresatom ter priložili poštno položne liste za plačilo zaostale naročnine. List pošiljali bomo naprej le onim adresatom, ki poravnajo naročnino.

Kedor ne želi lista prosimo, da vrne to številko nazaj.

Za uredništvo in upravo

Dr. H. Tuma.

Naš program.

Kakor filozofija v proletarijatu najde svoje gmotno, tako proletarijat v filozofiji svoje duhovno orožje in kedar udari strela misli temeljno v naivna ljudska tla izvrši se emancipacija Nemca v človeka.... emancipacija Nemca je emancipacija človeka. Glava te emancipacije je filozofija, nje srce je proletarijat.

Karl Marx. Nemško-francoski letopisi 1844.

Ob trideset-letnici smrti Karla Marxa, ustanovitelja modernega socializma, se z zadoščenjem zavedamo, da so »Naši Zapiski« kot prva slovenska moderna socialna revija stopili v deseto leto in da so z današnjo številko postali socialistična revija.

Ustanovitelji Naših Zapiskov, moramo se jih danes s posebno hvaležnostjo spominjati, Kocmur, Linhart in Prepeluh bili so proletarci. Želja po samoizobrazbi in znanstvenem spoznavanju gnala jih je samouke, samorasle zapisavati svoje misli. Meseca julija 1902 izšla je 1. številka Naših Zapisov. »Skromen enostaven stopa pred Vas prvi zvezek »Naših Zapiskov«... ne v zavoju vinjet, proletarsko dete stopa pred Vas in v duhu že vidimo, kako majate z glavami, kako skeptično prelistavate teh par strani... Eh, ne bodite tako skeptični! Saj pojde, ker mora iti!

Moderni svetovni nazor širi svoje zmagovite peroti... v zraku vibrira že revolucija...

Kaj hočemo?

Kitajski zid duševnega konservatizma, ki leži kakor težka mora v dolinah slovenskega gorovja hočemo pomagati podreti. Luči, — več luči!

Kaj hočemo?

Učiti se hočemo, zmisel za socialno stremljenje hočemo širiti, povedati, da izumira stari »Ego«.

Socializem prodira zmagovito... Taborišče mladih, vrlih, krepkih duhov hočemo ustvariti; polna življenja in ekstaze je naša mladina — prostosti tej mladini!... ne stopamo pred Vas v

obleki prerokov, duhovnikov in modrijanov. Le par prevzetnih grl Vam pravi: »Morda smo optimisti, a če izdamo le par zveskov, storili smo korak naprej. To naš program. In če nas doseže usoda vsega živega... potem porečemo z beraškim ponosom nizozemskega genija Multatulija: Slovenci, to ni naša sramota!... To je Vaša sramota!«

Prva teoretika in inteligenta pristopila sta dr. Anton Dermota in prof. Karl Lončar. S svojim znanjem in delavnostjo dajala sta v družbi s Prepeluhom skoraj smer Našim Zapiskom. Stala sta na stališču realizma češkega univerznega profesorja K. Masaryka, katerega so primenili domačim tlom. Instinktivno, deloma hoteč stopili so na socialno polje in Naši Zapiski v svojem razvoju kažejo od leta do leta večjo zavednost v socialni smeri. Po prirodnem razvoju iz danega realnega socialnega stališča morali so danes Naši Zapiski postati socialistična revija.

Že v poslanici slovenski mladini: »Kaj hočemo?« začrtali so si bili masarykovci svojo pot in postavili program. Njih delo v Naših Zapiskih bilo je praktično izvrševanje na shodu 12. 9. 1900. sprejetih smeri, ki je polagoma iztekalo in izteklo v socializem.

»Nezadovoljnost z žalostnim položajem slovenskega ljudstva, nejasnost stremjenja slovenske vodeče inteligence, je gonilni vzrok, ki nam je rodil spoznanje, da moramo najprej sebe vzgajati, najprej reformirati naše ljudi. Prvo sredstvo je samo-izobrazba. Po tej hočemo spoznavati smisel in cilj življenja. Zato hočemo proučevati vse pojave človeške kulture. Hočemo spoznati bistvo religije. Politika nam je znanost, politika nam je delo. Vse politično delovanje moramo opirati na kulturni temelj. Socialno vprašanje stoji imperativno pred nami. Socialno vprašanje nam je etično vprašanje. Narodnost je prirodni element, a narodnost nam ni malik, zato mednarodnost postaja prirodnejši fakt, nego negacija narodnosti, ampak kot solidarnost in narodna strpnost sredstvo v dosego kulturnih ciljev. Kritično gledamo na slovansko vzajemnost, tudi v Slovanu vidimo najprej človeka. Zahtevamo zase in od drugih kritičnosti, odkritosti in svobodne besede.

Za seboj imamo srednjeveški univerzalizem, kateri individuva ni poznal, kateremu je veljala le celota, ki je dobivala svoj viden izraz v cerkvi. Iz odpora proti zatiranju svobode individuva je reformacija in renesansa preko absolutizma in francoske revolucije privedla do individualizma, ki proglašala, da je individuum sam sebi namen, kar mora vesti do liberalizma. Danes liberalizem nima več naprednega značaja, ampak

je reakcionaren, ker hoče zadržati razvoj napredka. Liberalizem je izpolnil svojo nalogo, ko je premagal v mišljenju univerzalizem, v gospodarstvu fevdalizem. Liberalizem je v verskem vprašanju indiferentizem, enostranski racionalizem, zanikuje verski in etični zmisel življenja. Liberalni nacionalizem je nacionalni egoizem, ki zatira druge narodnosti.

Klerikalizem je naslednik srednjeveškega univerzalizma, praktično izrabljanje religije in etike v namene posameznikov. Moderni človek je nehal verovati krščanskemu supranaturalizmu, zato se tembolj zateka k pozitivni strani krščanstva, k ljubezni do bližnega. Krščanstvo je poleg antike, katero je obnovila renesansa, drugi temeljni del vse moderne izobrazbe. Socijalizem je smeri individualizma nasproten. Povdarja celoto človeške družbe ter individuum podreja tej celoti. Socijalizem vidi prirodno neenakost moža in žene, ki sta v rodbini dala prirodni temelj družbi, poleg te neenakosti pa velja še umetno postavljena neenakost v družabnem redu in to hoče socijalizem odpraviti. Socijalizem naše dobe je marksizem. Marksizem je filozofičen sistem. Temelj, na katerem sloni, je historični materijalizem: ideje ne dajejo nobene smeri, ker vplivajo vselej gospodarske razmere na postanek idej. Tega materijalizma ne sprejemamo. Čutimo pa pravičnost političnih in socialnih zahtev socialne demokracije, zato čutimo tudi naravnost moralno dolžnost, da te zahteve podpiramo. Ob enem pa priznavamo, da se je klerikalizem v socialnem vprašanju povspel nad liberalizem. Priznavamo v socialistični mednarodnosti ugoden korektiv narodnega šovinizma in egoizma, katerega liberalizem tako izrablja v svoje namene, kakor izrablja religijo klerikalizem. Danes vlada v marksizmu kriza, majejo se filozofični temelji socialne demokracije. Gre zato, ali je mogoč v socialni filozofiji razvoj, meščanske stranke so pokazale, da niso več zmožne razvoja in življenja. Vsaka kriza pa najde izhoda v revoluciji ali evoluciji. Potrebujemo revolucije v svojih mislih in srcih, potrebujemo korenite socialne reforme. Ne vednost ampak mišljenje bodi namen umske izobrazbe. Vsa novodobna vednost pa ima od Bacona dalje praktičen značaj. Izobrazba in vzgoja postaja socialna vzgoja.

Naši Zapiski so pod temi načeli vršili imenitno svojo nalogo: budili inteligenco in pripravljali tal socijalizmu. Ustanovitelji Naših Zapiskov so izšli iz realizma Masarykovega, pot je vse one, ki niso izgubili izpred oči realizma, katere ni egoizem odtrgal od samoizobrazbe in od stremljenja naprej, pripeljala v so-

cijalno demokratično stranko kot predstaviteljico socializma. Tako so danes Naši Zapiski postali znanstveno glasilo social-demokratske stranke.

Poleg Naših Zapiskov kot predhodnice socialistične revije nastopila je druga revija slovenske inteligence, ki nosi ponosno ime »Veda« ter hoče podajati probleme modernega znanstva. Veda bi bila v tej smeri nujna potreba in nam je stvaren dokaz napredka slovenske inteligence. Naši Zapiski niso bili ustanovljeni v to svrhu in kot socialistična revija se ne morejo gibati le v okviru znanstvenih problemov, njih smoter so v prvi vrsti praktični problemi javnega življenja. Ako Veda, zvesta svojemu imenu in brez političnega ozadja, ostane vzgojna sila naše inteligence, Naši Zapiski kot socialistična revija smatrajo isto kot vsopredno sotrudnico pri vzgajanju naše inteligence in našega proletarijata.

Tekmovaje z Vedo nastopila je Napredna Misel. Dasi napredna, stopila je zadnja na plan. Nosi očitno znake politične smeri in svobodomiselnosti. Ker pa je pri aktualnih problemih nujen zahtevek jasnosti in ciljnosti in je gola naprednost nasebi že nejasnost in negotovost, Napredna Misel do danes ni še utemeljila potrebe svoje eksistence.

Napredna je Veda, napredni so Naši Zapiski in napreden je tudi klerikalni Čas, in rekli bi bolj napreden od najmlajše revije.

Napredek je gibanje v smeri razvoja. Išče ga mi socialisti iz realnih tal ekonomičnega socialnega življenja; išče ga »Veda« stoječa na stališču modernega znanstva; išče ga »Čas« stoječ na umovanju preteklih vekov, a tudi skušajoč najti metodo spojit staro in novo, misticizem in realnost. Spoštujemo vsako resno stremljenje, zato sta nam »Veda« in »Čas«, prva kot soboriteljica, druga kot nasprotnik, sotrudnika pri socialni vzgoji. Ne bojimo se jakega in resnega nasprotnika, naj nam dviga pogum in spoznanje, vemo, da zmaga oni, ki zajema svoje misli iz realnosti in jih pretvarja v gibanje in delo. Le iz spoznanja biti, ki nas obdaja izven nas, le sledeč resnicam, katere smo črpali iz tega neusahljivega vira, le misleč, hoteč iz življenja in za življenje vidimo znamenje napredka, smo gotovi zmage. Vse poleg tega je egoistično tekmovalstvo iz raznih interesnih sfer v prosep posameznikov in posameznih skupin, ti so naši zoperniki. In teh se ne bojimo! Kjer ni spoznanja iz biti, ni realnega mišljenja v smeri dela za življenje, tam morajo vladati dogma in nedosegljivi, človeku nepojmljivi cilji. Priznamo, da je oboje potrebno človeku v onem stadiju, ko ni zrel za samostojno mišljenje in ga vodita instinkt in čustvovanje. Napredek v

spoznanju ni nič drugega nego boj za kulturo t. j. vladanje prirode po človeški družbi. Predpogoj je tehnika, poseganje človeške volje vsled spoznanja bistva stvari izven njega in predpogoj tehnike, nadvlada mišljenja nad čustvovanjem. Dokler tehnike ni, je čustvovanje megleno, sili v nevidne daljave ter si stavi cilje-fetiške kot izraz primitivne fantazije, neznanja, strahu in brezmočnosti. Inteligenca je zrasla iz spoznanja realnosti in spoznanja, kako je priroda ustvarila človeška plemena, jih diferencirala ter v zajemnem križanju, nad- in podrejevanju med seboj, ustvarila človeško družbo, v kateri šele postane poedinec človek le kot plod rasti in razvoja cele človeške družbe. Človeška družba pa ni izbranih tisočero ljudi, katere sta zgodovina in slučaj postavila na prvo mesto, ampak je v veliki široki masi onih, ki proizvajajo, ki ustvarjajo produkte kulture. Im Begriffe der Association vollzieht sich heute nach allgemeinem Eingeständniss der Fortschritt im Rechte. Ohne Menschenrecht, herrscht Klassenrecht im Staate. V pojmu asocijacije izvršuje se danes po splošnem priznavanju napredek vsega prava. Brez človeškega prava gospoduje le razredno pravo v državi, trdi tudi neokantist Cohen.

Za nas socialiste je zveznost duhovnega z gospodarskim gibanjem, ki je temelj prvemu, načeloma neodbitna. Der Zusammenhang der geistigem mit den zugrunde liegenden wirtschaftlichen Bewegungen ist grundsätzlich unabweisbar, pravi tudi neokantist Stammler. Ne za vsebino, marveč za enoglasje vsega spoznanja gre pri pristni znanosti — Nicht auf den Inhalt sondern auf die Einhelligkeit alles Erkennes kommt es bei der echten Wissenschaft an, pravi Staudinger. Le po zdržni zveznosti vsega mišljenja izhaja prirodno spoznanja — Nur durch den durchgängigen Zusammenhang des Gedachten kommt die Naturerkenntniss zustande. Vsaka izkušnja pa je postajanje, torej je mogoče spoznanje le iz genetičnega. Alle Erfahrung ist Entstehung also eine Erkenntniss nur aus dem Genetischen möglich. To je tudi naše stališče spoznavalne teorije. Der Sozialismus geht nicht restlos in Naturwissenschaft, d. i. in genetisch-kausaler Erklärung des Seienden oder Vermutung des Zukünftigen auf. Er trägt das Element des Vernünftigen ziehlbewussten Wollens ein. (Natorp.) Socializem ne preide brez ostanka v prirodnoznanstvu, t. j. v genetično-kavzalnem razlaganju bivajočega ali domnevanju bodočega. Nosi v sebi element pametnega in ciljnega hotenja. Priznamo, da brez trdnosti pojmov ne bi moglo znanstvo ek-

sistirati ne enega dne. (Struve) Alle Wissenschaft beruht auf Hypothese, dieses höchsten Produktes der Wissenschaft. Vsa znanost spolega se na hipotezo, tega najvišjega produkta znanosti. Kautzky. Formalna logika ostaja nam končna najvišja kontrola vsacega mišljenja. A mišljenje mora tudi ustvarjati. Kakor je mišljenje neprestano gibanje našega duha kot odraza neprestanega gibanja vesolstva izven nas, kakor je mišljenje zrcalo vnanje biti, enako mora tudi mišljenje ustvarjati. Mišljenje je odraz vpliva vnanjega sveta na človeka, se giblje in obrača v hotenju kot vpliv človeka na vnanji svet, t. j. dejanje in delo ter končni produkt dela v nepregledni vzajemnosti, kultura. Socijalizem nam ni le teorija, socijalizem nam je tudi realno gibanje človeške družbe v smeri celote in enote. Kakor se je ustanovitelj modernega socijalizma Karl Marx, ko je gradil teorijo socijalizma ter položil temelj socijalni vedi, posluževal metode dialektike tako tudi umstveno ne moremo zastopati socijalizma po drugi metodi nego dijalektiki.

Tudi nam je prvo sredstvo izobrazba. Iz te hočemo spoznavati smisel življenja. Prva pot k spoznavanju pa nam je razločevanje pojmov o postanku in razvoju človeške družbe, vidimo in najdemo jih s sigurnostjo in konkretno le v razvoju ekonomije. A tudi mi nismo materijalisti, materijalisti-filozofi, razumemo pod historičnim materijalizmom le oni nauk, da gospodarsko gibanje daje temelj duhovnemu, da ideje nastajajo takrat, ko so se spremenili gospodarski temelji, ki dajejo človeku eksistenzo — le da iščemo zakonitost našega dejanja in spoznanja iz tega, kar nas obdaja in ne iz našega hotenja, ki je posledica prvega. Oblike naše zavesti določujejo se po oblikah biti pravi Marxov materijalizem — vsa bit odvisna je od zavesti — trdi idealizem. Materija neomarksizma ni to, kar se da tipati in tehtati, ampak vsa realna bit. Na postulate kantovcev (Cohen) odgovarjamo: Novodobni marksizem iztrebil je iz sebe vulgarni materijalizem in metafizični materijalizem. Neomarksizem priznava moč idej, pravice in države, a priznava jih le, ker so se vzrodile iz ekonomičnih razmer. Neomarksizem brez družega priznava, da je ideja človeštva zvezana z idejo ljudstva in narodnosti, saj je ravno marksizem z ustanovitvijo realne socijalne vede prvi pokazal na narodnost kot produkt naravnega razvoja človeške družbe. Odklanja pa nejasne zahteve po spoznanju božje ideje, kar je Cohenu in neokantovcem itak le

moč dobrega, in so neokantovci v logičnem nasprotju s seboj; ideja božanstva mogoča je konsekventno le iz stališča dogmatičnega idealizma. Zato so nam tudi doslednejši krščanski filozofi. Neomarksistični materijalizem nam Cohen v polni meri priznava rekoč: »Eine Nation, die für reich und arm verschiedene Schulen hat ist kein Volk.« Narod, ki ima za bogatina in reveža različne šole, ni ljudstvo. »Wo die Lebenskraft unterbunden wird, da kann der Wille nicht gedeihen. Der Eudämonismus der Magenfrage bedeutet nichts geringeres als die Fürsorge der reinen Ethik für die Tatkraft des reinen Willens.« Kjer je življenska sila izpodvezana, tudi ne more uspevati volja. Eudajmonizem želodčnega vprašanja ne pomeni nič manj, kakor skrb čiste etike za dejstveno moč čiste volje. Marxu bile so ideje naloge. Die Aufgabe, die einen Plan bedeutet ist die Idee, die Lösung dieser Aufgabe die einzelnen Persönlichkeiten vorschwebt, Ideal. Naloga, ki znači načrt je ideja, rešitev te ideje, ki lebdi posameznim osebnostim pred očmi je ideal. Die Aufgabe geht in Werte und Inhalte über. Naloga prehaja v vrednote in vsebine. (Stadler) Nič drugega ne trdi moderni marksizem. Iz spoznanja prirode stavlja naloge delu človeka, da preminja stvari prirode v korist človeške družbe, saj edino v tem je ves vidni napredek. Naturerkenntnis wird Technik und diese wird zur sozialen Regelung. Spoznanje prirode prehaja v tehniko in le-ta v socialno ureditev, priznava marksizem. Razlika marksizma in idejalizma obstoja torej edino v tem, da si marksizem ne stavlja zadnjih ciljev, katere je mogoče predstavljati le s čustvovanjem. Religiozno čustvo je le čustvo človeštva. Ker se golo čustvovanje odteza vladanju razuma in čistega spoznanja, zato taktično neomarksizem izloča religiozne cilje iz svojega programa. Najti v religioznih pojavih odraz vnanjega sveta in konstituirati verstveno znanost kot del socialne vede pa je tudi socializmu velik in aktualen problem.

Politika nam je marksistom uporaba socialnega spoznanja za naša dejanja. V tem se navidezno ločimo od Kanta, kateremu je politika le uporabljena etika. Politika nam je etika kot boj za obrazbo (Gestaltung) prava — za ustanovitev svobodne duševne organizacije.

Socialni cilj nam je občestvo svobodno-hotečih ljudi. A občestvo in vzgoja njegova so neskončne naloge. Načelo prave morale nam je načelo enotnosti človeškega mišljenja, hotenja in dejanja med enakopravnimi ljudmi. Das Prinzip der wahren Moral ist also das Prinzip der Einheit

des menschlichen Denkens, Wollens und Handelns unter gleich berechtigten Menschen. Staudinger. Preiskovati pravnost v nje kavzalni odvisnosti nam je s Kantom vred v bistvu antropologija. Ne stavljamo pa si z njim v etiki zakon kot imperativ a priori v sebi, kako naj ravnamo, te zakone iščemo le v razumevanju postanka in razvoja človeške družbe, smer tega razvoja nam daje navodila kako naj ravnamo v sedanjosti in kako smemo s tem zadoščati tudi prihodnosti. V pravem smislu je etika Kantova in Marxova ena in ista. Za novo-kantiste in za novomarksiste je etika historična in politična sila, ne nadzgodovinska ampak v toku zgodovinskega razvoja. Den Neukantianern und auch für uns ist die Ethik als historische und politische Kraft nicht über, sondern in dem Flusse der geschichtlichen Entwicklung. Mehring.

Narodnost je pojav v prirodnem razvoju človeških plemen. Vsa kultura je brez vrednosti, ker brez dostojanstva, ako naj individuum zgolj živi radi nacionalnega cveta ali bolje da za isto admira. Die ganze Kultur ist ohne Wert, weil ohne Würde, wenn ein Individuum lediglich der Nationalblüte wegen leben, vielmehr dahinsterven muss. Cohen. Socijalizem postavlja proti patrijotizmu romantične-nacionalne državne ideje, pomlajen pojem družbe t. j. pristen, etičen, kulturen pojem države. Der Sozialismus setzt dem Patriotismus der romantisch-nationalen Staatsidee einen verjüngten Begriff der Gesellschaft, den echter ethischen Kulturbegriff des Staates entgegen. Cohen. Vaterlands-
 liebe als Gefühl ist nichts sittliches, sondern die Verpflichtung seinem Lande treu zu bleiben, wurzelt darin, dass hier weitaus die günstigsten Bedingungen gegeben sind um ethisch wirken zu können. Der unvergleichliche Wert, den wir dem Vaterland beilegen, kann nur gerechtfertigt werden durch den Anteil, den wir ihm an der Kulturaufgabe der Menschheit zumessen. Ljubez domovine kot čustva ni nič npravstvenega ampak je le obveznost, ostati zvest deželi, ima koren le v tem, da nam daje najugodnejše pogoje kako naj npravstveno delujemo. Neprimerna vrednost, katero prilagamo domovini se da opravičiti le po onem deležu, katerega ji prisojamo na kulturnih nalogah človeštva. Stadler. Soglašamo socijalisti z Jean Jaurèsom na shodu v Toulouse 15./4. 1906: »qu' il considère la liberté des patries comme une condition obligatoire de la liberté humaine et la mutilation d'une patrie comme une mutilation du genre humaine meme. »Da smatramo svobodo domovine kot obvezni pogoj človeške svobo-

de in da razkosanje domovine smatramo kot razkosanje človeškega plemena.

Narodna vprašanja, vprašanje jugoslovanske in slovanske vzajemnosti skušali smo rešiti, in lahko trdimo, da med Slovenci socijalisti prvi, iz stvarnega stališča razvoja človeških plemen države in narodnosti, kot nositeljice kulture.

Odklanjamo univerzalizem in individualizem kot protislovnosti in eskluzivnosti. Socijalizem priznava individuuum le kot plod človeške družbe in le kot tacega si je mogoče misliti človeka. Radi tega nam je delo za razvoj človeške družbe predpogoj razvoja individuua in svobode človeka kot posameznika. Le svobodna prostovoljna človeška organizacija v nasprotju s prisilno razredno dosedanjo državno organizacijo more dati šele pravico in polno svobodo v imenu družbe posameznikom.

Liberalizem nam je le monopol posameznih skupin človeške družbe v lastnem interesu in v izkoriščanju velike mase človeštva. *Naturrechts- und Gleichheitsideen aus der Jugendperiode des aufstrebenden Bürgertums konsequent zu Ende gedacht führen nicht zum liberalen Rechtsstaat der freien Konkurrenz sondern zum Begriffe eines sozialistisch organisierten Gemeinwesens.* Ideje prirodnega prava in enakosti iz mladostne dobe kvišku stremečega meščanstva, ako jih dosledno mislimo do konca, ne vedejo k liberalni pravni državi proste konkurence marveč k pojmu socijalistično organiziranega občestva.

Marksizem nam ni filozofičen sistem, zato se nam tudi filozofični temelji socialne demokracije ne morejo. Marksizem nam je temelj socialni vedi, na katerem danes znanstvo celega kulturnega sveta gradi dalje in višje, po drugi strani pa nam je socijalizem gibanje življenja in družbe, kateremu dijalektično sledimo. Tako se temeljni nauki socialne vede, katere je založil Karl Marx izpopolnjujejo in ustvarjajo nove plodne pojme in naloge za praktično delo, tehniko in kulturo.

Kritična in genetična metoda se v neomarksizmu združujeta, ena brez druge ne more veljati. Razlika med kritikisti in marksisti ne more biti druga nego ta, da prevladuje pri zadnjih genetična, pri prvih pa kritična metoda. Marksizem dokazuje pred vsem kontinuiteto razvoja, t. j. zdržno zveznost vsega postajajočega s že nastalim. *Der Marxismus erklärt das soziale Werden nach dem kausalen Gesichtspunkt.* Marksizem razlaga socialno postajanje iz kavzalnega gledišča, dočim si kritizem stavlja kot nalogo pametno spoznavanje nujnega cilja. Le v smeri in metodi je razlika med marksizmom

in kriticizmom, oba pa končno dokazujeta in sta dokazala utemeljenost in nujnost socializma. Idejno brez materijelnega je brezdejavno, materijelno brez idejnega ostane brez smeri. Eno je torej vezano na drugo in le glavno oporišče odloča za končno imenovanje. Sicer trdijo Kantovci: Die theoretische Begründung des Sozialismus kann nur über Kant gehen, denn die Wissenschaft muss der sittlichen Wertung vorausgehen. Teoretično utemeljevanje socializma mora iti le preko Kanta, kajti znanost mora iti pred npravstvenim ocenjevanjem. (Vorländer) A Marx položil je šele temelj socialni vedi kot znanosti, Marx je iz dejanskega gibanja v življenju dognal in spoznal to gibanje. Socializem ni prišel spoznanju človeštva po Kantu, prišel je dejansko po Marxu, četudi je zanj sistem družbe veda in ne kritika spoznanja in ne filozofija. Ueber Warheitswert der Idee entscheidet ihre Fruchtbarkeit — o vrednosti, resničnosti ideje odloča nje plodovitost. (Staudinger). V zgodovini znanstva pa ne najdemo plodnejše ideje od socializma.

Ideja človeštva in svobodne osebnosti pa je pri Kantu in Marxu ena in ista.

Doba ene človeške generacije pretekla je po smrti Karla Karla Marxa in vzrastel je rod novega stremljenja. Strela misli našla je prirodna tla.

Desetletje je preteklo, kar je grst mladih proletarcev zasnovala Naše Zapiske — in Slovenci to ni bila njih sramota! In bila ni Vaša sramota!

Široke vrste slovenskega proletarijata zbrale so se okoli Svojih Zapiskov!

Filozofija našla je v proletarijatu svoje gmotno orožje tudi pri nas — srce proletarijata jo je razumelo.

Vabimo slovenske inteligente in proletarce samouke na združno delo!

Problem malega naroda je na dnevnem redu.

Majhen je slovenski narod, ves slovenski narod je proletarec. Vsi njegovi člani smo delavci trde revne grude, delavci v službi tujega kapitala, smo sinovi delavcev, ki so v težkem znoju odkupili nas od žuljevega dela.

Proletarci smo in le kot taki rešimo za nas nujni problem malega naroda!

Za uredništvo:

Henrik Tuma.

Karl Marx.

Ko je Karl Marx dne 14. marca 1883. v Londonu zatisnil svoje oči, niso imeli prvi nemški časopisi poročati drugega, nego da je preminul mož — revolucionarec, delavski agitator. Nemški učenjaki pa so slovesno proglasili: Marxova teorija je s smrtjo ustanovitelja pokopana, premagana stvar. Še ko je l. 1894. izšel III. zvezek njegovega »Kapitala«, bil je velik del vodečih nemških mislecev mnenja, da je marksizem ugnan ter nima znanstvene upravičenosti. A ravno to leto smemo staviti kot mejišče v presojanju mislečega sveta o Karlu Marxu. Šola novokantovcev, kriticistov na čelu Cohen, morala je priznati, da je socializem znanstveno utemeljen, četudi so strogi dokaz iskali po drugi metodi. Prof. Sombart, eden prvih tolmačev Marxovih idej, je ob 25-letnici njegove smrti slovesno izrekel: Ako bi Karl Marx umrl danes, bi vsak pravi učenjak moral vsklikniti: »Edini socialni teoretik velikega štila je odšel iz naše srede! ... Danes je socialist po celem svetu marksist«. Zadnjih dvajset let ni učenjaka, ki se peča s socializmom in socijologijo, da bi smel molče preko naukov Karla Marxa.

Kakor je prodirala med učenim svetom zmagovito Marxova teorija, tako in še zmagovitejša se je razširilo gibanje socializma. Leto pred smrtjo Karla Marxa šteli so socialisti volilci kulturnih držav nekaj čez 400.000 glasov. Leta 1910. pa je bilo oddanih $8\frac{1}{2}$ milijonov glasov. Pri zadnjih državnozborskih volitvah glasovalo je v smislu socializma le Nemcev $4\frac{1}{2}$ milijonov. L. 1911. štele so strokovne organizacije organizirane v bistvu in smislu marksizma $11\frac{1}{2}$ milijonov članov. Danes praznujejo 30-letnico Marxove smrti milijoni na Nemškem, Francoskem, Angleškem, na Balkanu, na Japonskem in tudi naš mali skoro izključno poljedelski narod Slovencev. Danes prevel je socializem krščanstvo, državo in občino, bistveno po idejah Karla Marxa. Danes moral je predsednik Zedinjenih držav severne Amerike Woodsoz Wilson v državi trustov ob prvem svojem nastopu slovesno izjaviti, da je najeminentnejša naloga države: ustvarjati zakone, ki ustanavljajo pogoje dela, zakone za zdravje, zakone za nadziranje živil in stanovanj delavstva, katero tvori zadnji temelj vsake močne države. Danes sprejeti so morale kulturne države v boju proti kapitalizmu v svrhu okrepitve državne moči splošno volilno pravico, ki kliče prostega delavca na izbiranje zakono-

dajalcev. Danes je socializem z imenom Karla Marxa etično dvignil ne le široke mase proletarijata, ampak tudi inteligenco.

A kljub vsemu temu danes še za socializem veljajo revolucionarne besede, katere je Karl Marx izgovoril dne 14. aprila 1856., ko je skromna družba angleških stavcev praznovala štiriletnico svojega časopisa »The Peoples Paper«: »V srednjem veku, ko državna pravica ni mogla s svojo oblastjo doseči zločincev, združili so se odločni in svobodni možje, ki so se zvali Sveta Fema, izrekli svojo smrtno sodbo ter v znamenje nje zarisali na hišo obsojenca rudeči križ. Danes stoji nad vsemi hišami Evrope rudeči križ. Sama zgodovina sedi na sodnem stolu in oni, ki sodbo izreka je proletarijat.« Še danes veljajo njegove takrat izgovorjene besede: »Človeštvo je postalo gospodar prirode, a zato je človek suženj človeka, postal suženj lastne podlosti.«

Karl Marx rojen je bil dne 5. majnika 1818. v Trierju renske provincije, sin advokata žida, pozneje protestanta. Učil se je za jurista. V tej dobi njegove mladosti vladal je v evropskih državah skrajni absolutizem. Ruska, Nemška in Avstrija združene so bile v sveti alijanci. Prvi državnik avstrijski Metternich dušil je z železno roko vsak pojav svobodnega gibanja. Nemčija in nemška Avstrija bili ste agrarni državi, po mestih meščanstvo združeno v cunftih. Univerze stale so pod nadzorstvom reakcije in le malokje drznil se je učenjak-svobodnjak izreči napredno svoje prepričanje. Individualizem vladal je v glavah svobodomiselnih. Carlyle-ova knjiga »On heroes« 1846. prevevala je duhove državnikov. Proletarijata na Nemškem in v Avstriji ni bilo, na Angleškem in Francoskem dajal je od sebe prva revolucionarna znamenja. Socializem, kojega ustanovitelj je bil Saint Simon (1823 Catéchisme des industriels), videl je svoj cilj v industrijalni državi. Fourier († 1837) ustanovil je bil svoje falange, da z njimi reši človeštvo in osreči vse od ekvatorja do severnega pola, obečaje, da po njegovi organizaciji človek zraste do 2 m višine in 2 q teže. Louis Blanc (Organisation du travail, 1840) poddržavljal je vse industrijsko delo. Robert Owen (1832) videl je v komunističnih občinah rešitev delavstva. Na dnu zanemarnjenega bednega proletarijata pa je tlel anarhizem in revolucija dejanja, kliče na boj proti vsemu, kar je meščanskega in državnega, na uničenje vsega, kar je bila zgodovina ustvarila, da se v razvalinah zaleže šele kal nove kulture. Po eni strani utopizem, po drugi neplodno filozofiranje, po tretji nasilstvo, to je predstavljajo poleg vse-splošnega absolutizma in reakcionarnosti držav, poleg

letargije poljedelskega in mestnega prebivalstva javno življenje kuturne Evrope takrat, ko je začel živeti in misliti Karl Marx.

L. 1841 bil je promoviran Karl Marx doktorjem filozofije. Kant je bil skoro pozabljen, vladale so ideje Hegelna, Feuerbacha in Proudhona. Pod vplivom Hegelnove in Feuerbachove filozofije jel se je zavedati um Karla Marxa. A ognjena njegova narava gnala ga je od knjige v boj javnega življenja, izbral si ni posebnega poklica, prevzel je 1842. uredništvo Rheinische Zeitung. L. 1843. poročil se je z Jenny pl. Westfalen r. 1814. iz stare plemske francosko-škotske rodbine. Ostala mu je zvesta družica do nje smrti 2. 1. 1881. Z njim je preživela ure zmagoslavja njegovega duha, z njim trpela pomanjkanje in delila prognanstvo. Zanj in njegove ideje žrtvovala je vse svoje premoženje. Pruska policija pregnala je v jeseni 1843. Karla Marxa v Pariz. Tu se je seznanil z zvestim prijateljem in sotrudnikom do smrti Engelsom. Po vplivu pruske policije moral je Karl Marx l. 1846. v Bruselj, a tudi tukaj bil je z ženo vred aretiran na podlagi potepuškega zakona ter izgnan. To leto osvobodil se je njegov duh docela vpliva nemške in francoske filozofije ter v protest je l. 1847. spisal La philosophie de la Misère. Jeseni istega leta tik pred evropsko revolucijo izdal je skupaj z Engelsom komunistični manifest. Karl Marx staj je takrat sredi evropskega gibanja samostojen in velik kakor izklesan kip. Danes, ko se oziramo nazaj, šele moremo umeti velikost duha Karla Marxa. Z revolucijo 1848. vrnil se je v svojo domovino nazaj, kjer je izdajal Neue Rheinische Zeitung. Takrat prišel je buditi delavstvo za kratek čas tudi na nemški Dunaj. Ko je reakcija s kruto roko zatrla evropsko revolucijo, s katero je vodila mestno razumništvo po vzgledu Francoske pod geslom: bratstvo, svobodo in enakost, a za katero sta vseučiliščna mladina in proletarijat šla na barikade, moral je Marx zopet bežati v Pariz in od tod v London, kjer je ostal do svoje smrti. V tej burni dobi Karl Marx ni nikdar odložil peresa. Vodil je gibanje delavstva po vseh oddelih kulturnih držav, žurnalizem dajal mu je kruha. O vsakem aktualnem vprašanju, vsakem velikem zgodovinskem dogodljaju izrekel je Karl Marx svojo besedo. Še danes niso pregledno razvrščeni, še manj pa izčrpani zakladi njegovega duha, raztreseni in založeni največ po angleških arhivih.

L. 1859. izšlo je delo »Zur Kritik der politischen Oekonomie«, ki nam predstavlja pravi mejnik socijalnih ved, je tudi temelj poznejšega njegovega glavnega dela »Das Kapital«. To delo ni dovršeno, tem bolj pa nam kaže postanek Marxovega znanstve-

nega mišljenja ter ob enem smer in početke velikega znanstvenega sistema, ne le socialnih ved marveč način novega mišljenja sploh.

Poleg žurnalističnega in znanstvenega dela sodeloval je Karl Marx aktivno pri prvi organizaciji delavstva. L. 1864. ustanovila se je internacionalna delavska organizacija navadno imenovana »prva internacionala«. Ni izraz čistega socializma in marksizma. Ženevski kongres 1866. moral je upoštevati po eni strani anarhistične struje, po drugi etične, ter je izrekel kot temelj obnašanja: »Resnico, pravičnost in pravost proti vsakemu ne glede na pleme, veroizpoved in narodnost«.

25. julija 1867. izšlo je glavno njegovo delo, prvi zvezek »Das Kapital«. Spisano je bilo takrat, ko je Karla Marxa obdajala najskrajnejša beda, ko mu je umrlo po vrsti troje otrok in so mu upniki zarubili prazno zibelko. Geslo »Segui il tuo corso e lascia dir la gente« izraža nam vso moč njegovega prepričanja, samostojnost in neupognjenost njegovega duha.

Ob razpadanju prve internacionale (po vplivu Bakunina) ustanovil je skupaj z Liebknechtom nemško social-demokratsko delavsko stranko, ki je postala temelj ne le nemške socialne demokracije, marveč vse socialistične svetovne organizacije.

Še leta 1873., ko je izšla druga izdaja »Das Kapital«, nemški učenjaki niso imeli prave slutnje velikega Marxovega dela. Njegov »Das Kapital« hoteli so molče prezreti. Bilo je preveč napojeno z novimi idejami, kazalo je predaleč v bodočnost, bilo je preblizu poljočemu življenju mas, zato predaleč od njih. L. 7. 11. 1883. kratko po smrti Karla Marxa priredil je Engels tretjo izdajo.

Ako je znanstvena teorija Karla Marxa založena v Kapitalu, pa je za nastop in razvoj gibanja socializma znamenitejši Komunistični Manifest. Ni ga v svetovni literaturi akta, kojega bi po stročnosti, umljivosti, jasnosti dikcije, po gostoti vsebine in bogastvu novih, vročih idej mogli primerjati z njim. Še večji pa je vpliv Kom. Manifesta na dejansveno življenje. Prevrnil je staro etiko, ter smelo trdimo, da znači Kom. Manifest mejo moderne človeške kulture.

V komunističnem manifestu so povzeti še danes veljavni temeljni nauki marksizma:

Zgodovina vse dosedanje družbe je zgodovina razrednih bojev. Vsa družba se čedalje bolj cepi v dva sovražna si tabora: v buržoazijo in proletarijat. Moderno meščanstvo je produkt dolgotrajnega razvoja. Moderna državna oblast ni drugega nego odbor, ki upravlja skupne zadeve meščanskega razreda. Buržo-

azija je ponižala stanove: zdravnika, jurista, duhovnika, poeta, znanstvenika je spremenila v plačanega mestnega delavca. Meščanstvo s svojim izkoriščanjem svetovnega trga je organiziralo produkcijo in konsum vseh dežel popolnoma kozmopolitično. Namesto starega lokalnega in narodnega samozadoščanja stopa vsestranski promet, vsestranska medsebojna odvisnost narodov. Buržoazija je podredila deželo pod vladu mesta, nakupičila prebivalstvo v mestih, centralizirala proizvodna sredstva in imetje koncentrirala v rokah nekoliko ljudi. Buržoazija je razvila ogromne proizvodne sile, razbila fevdalno družbo, ustvarila svobodno konkurenco, ž njo trgovinske krize in nadprodukcijo, ki spravlja meščansko družbo samo v nered ter obstanek meščanske družbe v nevarnost. Orožje, s katerim je meščanstvo razbilo fevdalizem, se obrača sedaj proti meščanstvu, rodilo je armado, ki obrača orožje proti njemu — moderno delavstvo, proletarijat. Delavec je z vvedbo stroja postal privesek njegov, skupljen v tvornicah sestavlja veliko delavsko organizirano armado. Njegov boj proti meščanstvu se začneja z njegovo eksistenco. Nastopanje delavstva ni posledica lastnega združevanja temveč posledica meščanskega. Spori med delavci in buržoazijci dobivajo značaj razrednih bojev. Pravi plod teh bojev ni neposreden uspeh, temveč napredujoča asocijacija delavcev. Razredni boj postaja političen boj. Razredni boj proletarijata je revolucionaren proti meščanstvu, dočim ostaja boj malega obrtnika, trgovca in kmeta proti izkoriščajočemu meščanstvu konservativen, boj za obstanek. Proletarca brez imetja in doma ne vežejo zakoni, ne morala, ne verstvo, ker za le-timi tiče meščanski interesi. Proletarsko gibanje je samostojno gibanje ogromne večine v interesu ogromne večine. Zato je boj proti meščanstvu boj proletarijata — naroden boj. Proletarijat vsake dežele mora najprej ugnati lastno meščanstvo. Bistveni pogoj obstanka in vlade meščanstva je kopičenje bogastva v rokah posameznikov. Pogoj tega bogastva pa je mezdnno delo. Mezdno delo sloni izključno na medsebojni konkurenci delavcev. Zato ustvarja delavsko revolucionarno asocijacio. Radi tega z razvojem veleindustrije izgublja meščanstvo tal pod seboj. Njega propad in zmaga proletarijata sta neizogibna.

Najbližji smoter socializmov je razredna organizacija, izvojevanje politične moči. Ker je meščanska zasebna last najpopolnejši izraz prisvajanja in proizvodnje produktov, se da socialistična teorija spraviti pod izraz: odprava zasebne lastnin. Proletarijatu ni treba odpravljati z delom pridobljene in prislužene lastnine, to je dejansko odpravila že buržoazija. Kapital je družaben produkt,

torej ni osebna marveč družabna sila. Povprečna cena meznega dela je minimum delavne mezde, to je ona svota življenskih sredstev, ki so potrebna, da ohrani delavcu življenje. Socijalist noče odpraviti osebnega prisvajanja delavnih produktov, odpraviti hoče le bedni način tega prisvajanja. Socijalistični družbi je nakopičeno delo le sredstvo, da razširja, bogati in pospešuje življenski proces delavcev. V meščanski družbi je kapital samostojen in oseben, dočim je delavni poedinec nesamostojen in neoseben. Gre torej za odpravo privilegirane meščanske osebnosti, samostojnosti in svobode. V obstoječi družbi je zasebna last in svoboda za devet desetink človeštva odpravljena. V trenutku, ko se onemogoči pretvarjanje človeškega dela v kapital-monopol, dana je šele osebnost, samostojnost in svoboda človeka. S kapitalom vred je izobrazba monopol meščanstva, izobrazba delavca, izobrazba za stroj. Ideje meščanstva in zakoni so produkti meščanskih lastninskih razmer. Meščanska rodbina obstoja le za buržoazijo, kapital pa trga rodbinske zveze med proletarci, čim bolj postajajo delavno orodje. Delavec nima domovine, ker nima ničesar, proletarijat si mora šele osvojiti politično moč in se šele konstituirati kot narod. Združena akcija vseh civiliziranih dežel je prvi pogoj osvoboditve proletarijata. Kakor se odpravlja izkoriščanje poedinca po poedincu v isti meri se odpravlja tudi izkoriščanje naroda po narodu. Hkrati z razrednim nasprotjem v notranjosti naroda se zruši tudi sovražno stališče narodov med seboj. Vsaki dobi so bile vladajoče ideje le ideje gospodov. Z gospodskim razredom padejo tudi stare ideje, svobode, vesti in vere, ki so izražale le sistem svobodne konkurence. Kakor socijalistična revolucija pomeđe z lastninskimi razmerami, tako tudi najradikalnejše pomeđe s poročenimi idejami. Prvi korak delavske revolucije gre po uvedbi demokracije. Proletarijat hoče izrabiti svojo politično moč, da izvije meščanstvu kapital — monopol ter osredotoči vsa proizvodna sredstva v rokah države, t. j. vladajočega organiziranega proletarijata. Zato pa mora poseči z brezobzirno roko v meščansko pravo in last, ker je to za preobrat vsega proizvodjanja neizogibno. Politična oblast dosedaj, je organizirana sila vladajočega razreda za zatiranje drugih razredov, zato mora stopiti na njeno mesto asocijacija, v kateri je svobodni razvoj vsakega poedinca pogoj svobodnemu razvoju vsacega sploh.

Socijalisti se bojujejo za dosego neposrednih ciljev in interesov delavskega razreda. Toda s svojim gibanjem zastopajo tudi bodočnost. Bojujejo se povsodi proti absolutni monarhiji, fevdalni zemljiški lastnini in malomeščanstvu. Podpirajo vsepovsod vsako

revolucijsko gibanje proti obstoječim družabnim in političnim razmeram. Socijalisti zaničujejo vsako prikrivanje mazorov ter odkrito izjavljajo, da se njih cilji dajo doseči le s prevratom vsega dosedanjega družabnega reda. Le vladajoči razredi se imajo bati revolucije, proletarci izgube ž njo le svoje verige — zato pa si pridobe ž njo svet.

Proletarci vseh dežel, združite se!

Ta načela, katera je Karl Marx postavil še pred veliko evropsko revolucijo danes vodijo socijalistično gibanje kulturnih narodov vsega sveta. Iz njih so se vzrodile nove ideje v znanosti, umetnosti, etiki in politiki. Dočim razdira organizirani proletarijat temelje stare človeške družbe, dvigajo se iz razvalin nove ideje in — novo življenje. Izraz tega je marksizem.

Vsa učenost pred Marxom bila je ali zapoved božja ali zapoved uma ali zapoved družabnega nagona. Vsa veda obsegala je le posameznega človeka. Marx bil je prvi, ki nam je podal vedo človeške družbe. Človek je le plod družbe in le v družbi postane šele individuum.

Kant postavil je splošno zakonodajstvo duha človeka po edinca, za Marxa je znanstvo vesoljno življenje. Preiskujoč postanek in razvoj človeške družbe ustvaril je Marx socialno vedo, po svoji dijalektiki ustvaril je način novega mišljenja. Mišljenje človeka je le odsev življenja sveta. Kakor je življenje neprestano in nepretrgano vnanje gibanje, tako je tudi človeško mišljenje neprestano in nepretrgano notranje gibanje človeškega bistva.

Marx ni postavljajal in ni proslavljal etike, Marx ni apeliral na srce, Marx apeliral je na glavo in razum. Iz spoznanja pride volja, iz volje pride delo in delo je vstvarilo za človeka vse. Mislim, da hočem, hočem, da delam, delam, da vladam svet izven sebe. Marx odklanja vsako čustvenost. Iz spoznanja sledi sila, iz biti sledi spoznanje, iz tega sila.

Socijaliste-utopiste in socijaliste-komuniste družilo je sovraštvo proti krivici, proti nesvobodi, usmiljenje za šibkega, predstavljanje bodočega življenja polnega enakosti in ljubezni. Marx gleda prède, druži delavske vrste v armade, da neposredno pobije nosilce stare, krive in nesvobodne družbe, izkoriščanja in zatiranja šibkega. Marx propoveduje boj do skrajnosti, le iz boja za obstanek more slediti novo in boljše življenje. Misel in ideja je le, kar rodi gibanje, kar rodi delo, kar ustvarja nova bogastva.

Kakor je Kant iskal splošno zakonodajo duha, Hegel videl v svetu razvoj uma, kakor je Feurbach našel boga v človeku kot

pleme, tako je našel Marx, da je človek le v družbi, da je življenje le praktično, da je spoznanje lastne sile, spoznanje vsake sile, zakon sile. Zgodovina ni znanost dogodkov in posameznikov, zgodovina je prirodoznanje družabnega dogajanja in biti. Združba vsled spoznanja dejanskih življenjskih razmer, to so ekonomične razmere. Njih nositelj je razred. V razrednem boju razširja in viša se družba, v tem boju postavlja si človek naloge, katere tudi more rešiti, to je tehnika. Izraz vsega tega je socializem.

Kar Marxa dviga od drugih učenjakov ni njegovo znanje, njegova znanost. Je sicer znanstveni ustvaritelj historičnega — realističnega socializma, moderne sistematične socialne vede, a kar ga dela velikega, to je njegov značaj, njegovo zaupanje v lastno silo, njegova vera v bodočnost, povzdanje človeški družbi. Marx ni toliko znanstvenik nego stvarnik novih idej, novega življenja, ustvarja pa jih iz svoje intuicije, iz sebe, ustvarja jih umetniško. Skozi njegov komunistični manifest teče tok istinitnega življenja. Marx čuti in nosi človeštvo v sebi. Notranja oblika, duh in življenje, ki veje v njegovih delih, izrazi resnice so, ki vzbujajo tok novega življenja. Marx ni mojster teorije, je mojster dela, revolucije in življenja: »Kakor filozofija v proletarijatu najde svoje gmočno, tako proletarijat v filozofiji svoje duhovno orožje. Brž ko je strela misli udarila v neizprosno ljudsko dno, izvrši se osvojenja človeka«.

Besede Karla Marxa so kakor kladivo, ki kuje žareče železo, kuje iz njega orožje, kuje nove oblike. Resnica in vera v bodočnost, ki veje iz njegovih stavkov, je zaradi tega obudila k življenju široke mase človeštva. Noben nauk ni vzbudil toliko spoznanja, toliko boja, pa tudi toliko požrtvovalne ljubezni kakor nauk Karla Marxa. Spoznanje tega kar je v delavski glavi je rodilo novo etiko. V tem ves čudež uspeha marksizma, ki je prevel zmagonosnejše ves svet, kakor ob svojem času krščanstvo.

Komunistični manifest Karla Marxa je sveto pismo delavstva. Iz njega se preraja družba.

»S socialno demokracijo dobilo je mišljenje milijonov delavcev trdna tla. Strnila je duhove, ker je napolnila vse s svojo vero, s svojim upanjem in s svojo voljo, pravi pastor Liebsker (Cerkve in socialna demokracija, 1909). Kaj bi bilo danes v justici, v upravi, v šolstvu brez socialne demokracije? Njeni uspehi segajo visoko nad stranko. Ako tudi predmet njih verovanja ne zadovoljuje krščana — silo in pristnost social-demokratskega verovanja moramo priznavati. Je dejansko oživljajoča. Ustvarja močatost in veličastno disciplino. Razumevanje nje duhovnega

življenja razširja človeku srce. Napolnjeni smo s čustvom, da smo se iznebili težkega bremena; slutimo višjo enoto človeškega duha. Velik pridobitek je, da smo pred nami doživeli tako premembo vsega čustvovanja».

Danes prvi mislitelji priznavajo temeljne nauke marksizma. Neokriticist Cohen se vpraša: »Ali postane delavec lastnik prinoša njegovega dela? To vprašanje je temeljno vprašanje vse etične kulture. Revolucija kot npravstvena samoobramba je najsvetejša dolžnost«.

Pristni socijalizem ne izključuje upravičenega individualizma marveč je povišanje v občestvo ter pomeni, ne omejitvev ampak razširitev lastnega jazstva (Ich) ne utesnitev, marveč pravo razvitje individuva. (Natorp). Socijalizem ni le znanost ampak je tudi ideal. Ni le analiza vladajočega socijalnega reda, ampak je tudi klic za socijalno ustvarjanje. (Staudinger).

Upravo namesto vlade, npravstveno mišljenje in socijalna pravica namesto kodificiranih pravic! kliče isti s Kantom vred.

Kant in Marx imata eden in isti cilj: svobodno občestvo.

Jedro vse filozofije leži v vzbujajoči sili misli. Historični materijalizem Marxov s filozofičnim, metafizičnim nima nič opraviti.

Nasičenje s socijalizmom je vprašanje moči, ne nasilja.

Kakor se je iz dogmatičnega darvinizma izvil izčiščeni neo-darvinizem, kakor se je iz kantizma razvil izčiščeni neo — kritizem, tako so moderni mislitelji in voditelji socijalizma razvili neo — marksizem. Marxov duh je, kateri vodi njih in vodi proletarske mase.

Nikdo ne trdi, da je Marx izrekel zadnjo besedo o razvoju človeške družbe, a njegova beseda je bila tako iskrena, tako veličastna, da je ustvarila mogočno gibanje v znanstvenem življenju. So le duševni pritlikovci, ki imena Karla Marxa ne izgovarjajo s spoštovanjem ali se bojé pred nerazumljenimi in neznanimi nauki.

Četudi od Marxovega dela ne ostane niti enega stavka več, on sam ostane vekovečen velik in vzvišen pred našimi očmi. (Sombart).

Gorica, dne 10. aprila 1913.

Karl Marx in Balkansko vprašanje.

Pred krimsko vojsko, ko ni bilo po celi Evropi najmanjšega razumevanja za Balkanske narode in razmerja z rusko državo, spisal je Karl Marx 21. 5. 1853. za Njujorško Tribuno sledeči članek:

Vidimo, kako se evropejski državniki v svoji omejenosti okamenele diplomatske rutine in mehanične duševne vztrajnosti plašijo pred odgovorom: Kaj bo iz Turčije v Evropi? Že davno so Palmerstoni, Metternichi in Guizoti obupali, ker ne morejo najti rešitve tega vprašanja, med tem pa brez obzira na vse diplomatske angleške in francoske note in intrige, Rusija prodira korak za korakom proti Carigradu. Dejanski polagoma, a neodoljivo.

Četudi so si stranke v vseh deželah Evrope svest tega stalnega prodiranja, ga ne more nobeden oficijelni državnik razjasniti. Vidijo to prodiranje, vidijo njega učinek, celo njegovo zadnjo posledico, ali na noben način ne morejo opaziti vzroka temu. In vendar ni nič lažje razjasniti kot to. Velika gonilna sila, katera pomaga Rusiji pri prodiranju v Carigrad, je ravno ono geslo, s katerim se hoče to prodiranje preprečiti: Teorija o vzdrževanju status quo.

Iz česa pa obstaja ta status quo? Za podanike krščanske Turčije ne pomeni nič družega, nego ovekovečenje tlačanstva, katero nad njimi vrši Turek. Dokler jih turška vlada drži podjarmljene, vidijo v glavarju pravoslavne cerkve in v vladarju nad 60. milijoni pravoslavnih krščanov svojega prirodnega zaščitnika in osvoboditelja. Ta diplomatski sistem, naj se prepreči rusko prodiranje s status quo, goni 10 milijonov pravoslavnih krščanov v evropejski Turčiji, da se morajo obračati proti Rusiji radi zaščite in pomoči.

Poglejmo za trenutek historična fakta. Rusija še pred Katarino II. ni opustila nobene prilike, da bi na Rumunskem ne stvorila povoljnih razmer zase. To se ji je posrečilo tako dobro, da je Rusija z Odrinskim mirom 1829. dobila v teh deželah več pravic nego jih je imela sama Turčija. Ko je l. 1804. vzplamtela srbska revolucija, je Rusija takoj vzela pod svojo zaščito spuntano rajo in ker ji je v dveh vojnah pomogla je tudi z dvema pogodbama utrdila avtonomijo srbske zemlje. Kdo je rešil borbo, ko so se Grki spuntali? Ne zarote in vstaje Ali-paše iz Janjine, ne bitka pri Navarinu ali francoska vojska v Moreji ali konference

in protokoli v Londonu, marveč general Dibić, ki je z rusko vojsko primarširal čez Balkan v dolino Marice. In ko je Rusija komodno delovala na raztelesenju Turčije, zapadni diplomati niso prenehali propovedati o posvečenem status quo in o nerazdeljivosti Turčije. Dokler bode ta tradicija temeljni motiv diplomacije zapadnih držav, toliko časa bo devet desetih prebivalstva evropejske Turčije gledalo in videlo v Rusiji svojo oporo, svojo zaščito, svojega osvoboditelja, svojega mesijo.

Predstavimo si za trenutek, da bi se grško-slovansko prebivalstvo osvobodilo turške vlade; da na balkanskem poluotoku velja režim, ki je primenjen potrebam prebivalstva. Kakšen bi bil takrat položaj Rusije?

Znano dejstvo je, da se je v vsaki državi na turškem ozemlju, katera je uspela, da postane ali celoma ali deloma neodvisna, takoj razvila jaka antiruska stranka. Kedar se to godi celo v času, ko vazali vidijo v Rusiji oporo proti turškemu potlačevanju, kaj bi smeli pričakovati, kedar bi izginil strah tega potlačevanja?

Ali bi ne vzplamtela svetovna vojna, kedar bi prenehal turški vpliv na Bosporu, kedar bi se razne narodnosti in veroizpovedanja balkanskega poluotoka osvobodile, kedar bi se široko odprla vrata mahinacijam in intrigam protislovnim željam in interesom velevlasti Evrope? — Tako se vpraša klaverna rutina diplomacije. Kako pa naj bi za tako delo bili sposobni Palmerstoni, Aberdini, kako toliko ministrov vnanjih poslov na kontingentu — le z jezo morajo misliti na kaj tacega. Dočim je človek, ki zgodovino poučuje, vaje diviti se večni premembi ljudske usode, v kateri ni nič stalnega izven nestalnosti, nič neprememljivega izven premembe, kdor je sledil železnim korakom zgodovine, odmevi katerih grme po razvalinah velikih cesarstev, neusmiljeno iztrebljajo cele generacije, kdor ima oči ter vidi, da noben demagogični klic in nobena puntarska proklamacija ne more imeti toliko revolucionarnega učinka, kolikor ga imajo priprosta dejstva ljudske zgodovine, kdor more pojeti ogromni revolucionarni značaj sedanje dobe, v kateri para in veter, elektriciteta in tiskarsko črnilo, artilerija in zlati rudniki v medsebojni zvezi izzivljejo več prememb in revolucij v enem samem letu, nego je to prej storilo celo stoletje, ta se nikakor ne odplaši, da bi si ne postavil zgodovinskega vprašanja samo zaradi tega ne, ker bi njega pravilna rešitev mogla imeti za posledice evropejsko vojno.

A vlade s svojo staro modno diplomacijo ne rešijo nikdar te težkoče. Kakor rešitev mnogih drugih problemov, tako je tudi rešitev turškega problema rezervirana evropejski revoluciji.

Bila bi igra fantazije, ako bi se hotelo skicirati načrt delitve evropejske Turčije. Moglo bi se zamisliti najmanj dvajset projektov, od katerih bi bil jeden zanimivejši od drugega. A mi se nečemo oddajati fantastičnim projektom, hočemo le poskusiti, da na temelju nepobitnih dejstev dobimo obče gledišče za vprašanje. Tedaj pa uvidimo, da ima vprašanje dve strani.

Prvo nepobitno dejstvo je, da je poluotok, ki se zove samo evropejska Turčija prirodno naseljenje jugoslovanskega plemena. Od dvanajst milijonov prebivalcev pripada sedem milijonov nanje. Že 1200 let drži to zemljo. Ako postavimo na stran malo število prebivalstva, katero je tudi slovanskega porekla, a si je prisvojilo grški jezik, tedaj ostanejo kot tekmeči Jugoslovonom samo še turški in arnavtski barbari, kateri so že od davna pokazali, da so trdovratni protivniki vsakega napredka. Nasproti njim so Jugoslovani, kateri tvorijo jedro poluotoka, edini nosilci civilizacije. Oni res še niso konstituirali naroda, a v Srbiji predstavljajo že močno in razmerno organizirano jedro naroda. Srbi imajo svojo zgodovino in svojo literaturo. Svojo notranjo neodvisnost imajo od enajst letne hrabre borbe proti sovražniku, kateri je številoma mnogo močnejši od njih. Oni so zadnjih dvajset let kulturno močno napredovali; krščani v Traciji in Macedoniji, Blgari in v Bosni jih smatrajo kot središče, okoli katerega se skupijo v bodočih borbah za neodvisnost. Lahko se trdi, da se neposredni ruski vpliv na Slované na Turškem iztisne bolj, ko se učvrsti Srbija in srbska nacionalnost. Srbija morala je, da utrdi svoj samostalni položaj kot krščanska država vzeti od zapadne Evrope nje politične institucije, nje šole, njeno znanost, nje industrijske izume. S tem se tudi pojasnjuje anomalija, da je Srbska, četudi pod ruskim patronatom že od svoje osvoboditve sem ustavna monarhija.

Kakoršna že si bodi vez krvnega sorodstva in skupne vere med Rusi in Jugoslovani, njih interesi se bodo križali od onega dne, ko se Jugoslovani osvobodijo. Trgovinske potrebe, katere izhajajo iz zemljepisnega položaja obeh dežel stvar pojasnijo. Rusija, kompaktna zemlja brez morske obali proizvaja danes v glavnem agrarne produkte, morda bo pozneje tudi industrijske. Grško-slovanski poluotok pa je dejanski majhnega obsega ali njegove prostrane obali opljuskavajo tri morja, do katerih tudi Ruska eno vlada. Balkanski poluotok je predvsem trgovinska dežela tranzitnega prometa, četudi ima sama najboljših sredstev za lastno neodvisno produkcijo. Ekonomija Rusije stremi za mono-

polom, ekonomija Jugoslovancev za ekspanzijo. Poleg tega so tekmeči v centralni Aziji, kjer ima Rusija najživejše interese, da se prodajajo le njeni produkti, Jugoslovanci pa imajo že danes največ interesa, da vvažajo na vzhodna tržišča produkte zapada. Kako bi torej bilo mogoče, da se ta dva naroda združita? Turki, Jugoslovanci in Grki imajo realno več skupnih interesov z zapadno Evropo nego z Rusijo. In kedar se železniške proge, katere bi vezale od Ostende, Haver in Hamburg preko Pešta, Beograd in Carigrad, kakor se to sedaj namerava, izgrade, mora postati vpliv zapadne civilizacije in trgovine na jugovzhodu Evrope še vztrajnejši.

Z druge strani Slovanci na Turškem silno mnogo trpe od suženjstva, v katerem jih drži mohamedanski razred spahijski, ki so ob enem vojaki, katere morajo vzdrževati. Ta vojna posadka zjedinja v sebi dve javni funkciji, po eni strani vojaško, po drugi strani pa administrativno-sodniško. No, pa tudi ruski vladajoči sistem, kolikor ni kombiniran s fevdalnimi institucijami, ni nič drugega nego vojaška akupacija, kjer so meščanske oblasti in sodna hierarhija organizirane na vojaški podlagi in kjer narod vse to mora vzdrževati. Ako bi kdo mislil, da tak sistem odgovarja jugoslovanskemu značaju, ta naj nekoliko pregleda zgodovino Srbije od 1804. Karadjordžija, osnovec srbske neodvisnosti je narod odpustil in Miloša Obrenoviča, ki je neodvisnost obnovil, napadil zgrda iz zemlje za to, ker sta poskušala vvesti rusko-avtokratičen sistem z vsem svojim spremstvom: korupcijo, poluvojaško birokracijo in paševsko eksploatacijo.

Evo vam torej proste in definitivne rešitve Balkanskega vprašanja! Zgodovina kakor tudi dejstva današnje dobe kažejo na ustanovitev svobodne neodvisne krščanske države na razvalinah muzilmanskega cesarstva v Evropi.

Angleška ne more nikdar dopustiti, da se Rusija dokoplje do Carigrada. Ona mora omogočiti organizovanje neodvisnega slovanskega cesarstva, namesto ošibele trhle Visoke Porte. Kdor hoče torej danes pomagati demokratičnim idejam Evrope, ta mora gledati, da z vsemi sredstvi pomaga razvijanju industrije in prosvete, zakonitosti in instinkta za svobodo in neodvisnost pri krščanskih vazalskih državah Turčije. Bodoči mir in napredek človeštva stoji s tem v najintimnejši zvezi. Kadar se resno hoče žeti in ob času, mora se obrniti največjo pažnjo na to, kako se obdelava zemlja in kako se v njo seje seme!

Političke prilike u Bosni i Hercegovini poslije aneksije.

Anektiranje Bosne i Hercegovine Austro-Ugarskoj stoji u uzročnoj vezi sa uvogjenjem ustava u toj zemlji. I to u dva pravca. Sve veći narodni pokret za ustavna prava, koji se počeo razvijati naročito poslije radniških generalnih štrajkova 1906. godine, prisiljavao je vlastodršce, da se začnu nositi mišlju o uvogjenju bosansko-hercegovačkog ustava. No to oni nisu htjeli, a valjda, nisu ni smijeli učiniti u jednoj okupiranoj zemlji; uvogjenje ustava imalo je da prethodi anektiranje tih zemalja. I zbilja, tako je bilo. S druge strane, poslije mladoturske revolucije i uvogjenja ustava u Turskoj, Austrija se morala požuriti sa anektiranjem bivših turskih provincija prije nego što bi se Turska reformirala, a pošto je tim prevratom u Turskoj Bosna ostala jedina neustavna zemlja u Evropi, vlastodršcima monarhije se valjalo požuriti sa uvogjenjem ustava. I tako je i bilo. 7. februara 1910. godine svečano je proglašen »zemaljski ustav (statut) za Bosnu i Hercegovinu«.

Nakon toga ove zemlje počinju živeti »ustavnim« životom. No da se ne bi mislilo, da se ovdje radi o stvarnom ustavu, o uvogjenju narodne samovlade i demokracije, potrebno je bar u glavnim potezima ocrtati suštinu bosansko-hercegovačkog ustava. Kad to učinimo vidićemo, da taj razvikani bosanski »ustav« u stvari nije ono što se pod riječi **u s t a v** razumijeva u kulturnom svijetu. Vidićemo, da se tu radi o jednoj prosto obmani i naroda in kulturnog svijeta na strani.

Ustavno tijelo, sabor, ne donosi u sporazumu s krunom zakone. Svaka zakonska osnova, prije nego što dogje pred sabor, mora da bude odobrena od vlade u Sarajevu, austrijske i ugarske vlade i od zajedničkog ministarstva financija. Po saborskom riješenju, u saboru se najčešće ne dovoljava da čini i najmanje izmjene, ta zakonska osnova mora da obreda prije pomenute glavne i sporedne vlade, a onda tak ide vladaru na sankciju. Ovo stanje je bivši zajednički ministar financija karakterisao sa riječima: **Zaključci bosanskog sabora nisu još zakon!**

Vlada je, po ovomu, činovnička, neparlamentarna, neodgovorna saboru; danas joj je čak generalna čelu. Ona ne zavisi od povjerenja sabora, pa čak

može živiti i bez odobrenog budžeta, jer može da troši, po ustavu, budžet, koji je odobren za prošlu godinu. Sve budžetarno pravo sabora se sastoji u tome, što vlada ne smije, da u godini, u kojoj nema odobrenog budžeta, više troši preko iznosa prošlogodišnjeg budžeta.

Iz saborske kompetencije je izključeno riješavanje o vojsci o carinama i o spoljnoj politici. Dakle svi t. zv. »zajedniški poslovi«.

Sastav sabora je takav, da feudalni i konservativni elementi imaju najjače zastupstvo. Sabor sačinjavaju 92 člana, 72, birana i 20 virilista. Poslanici se biranju po kurijama (tri) i konfesijama (četiri) i to jednim izbornim redom, u kome se nalazi sve: obće pravo glasa i cenzus, jednako i nejednako, tajno i javno, proporcionalno i neproporcionalno, direktno i indirektno, pa čak ima i žensko pravo glasa (za muslimanske bogataške žene)! Od 72 biranih poslanika pripada pravoslavnim 31, muslimanima 24, katolicima 16 i jevrejima 1. Prva kurija bira 18 poslanika, druga 20, treća 34. Među viriliste spadaju vjerske poglavice i predsjednici velikih korporacija. Konfesionalnim sistemom se stvara od sabora crkveni koncil, a kurijalnim sistemom daje se feudalcu (agi i begu) iz prve kurije 42 glasa prema jednom (1) glasu seljaka (kmeta) iz treće kurije.

I ovakov »ustav«, koji uzakonjuje narodno bezpravlje, stupnio je u krijepest, i ovakov sabor, izabran u maju 1910., odpočeo je svoj rad. Srbi su poslali jedinstveno svoje poslanike, Hrvati svoje podijeljene na dvije partije, a muslimani svoje, koji su sačinjavali jednu partiju.

Srbi u Bosni su elemenat, koji pokazuje dosta sposobnosti za razvitak, ali oni su slabo gledani od vlada, jer predstavljaju za jedan »opasan« elemenat, što je s druge strane opet razlog, da bi vlastodršci vrlo rado njih zadobili za sebe, kad bi se to moglo postići praznim riječima. Hrvati, koji stoje pod uticajem klerikalizma, koji opet vodi bečku politiku, do danas su bili zgodan oslonac za sprovođenje vladinih planova, a s muslimanima, koje predvode feudanci, isti je slučaj, samo u još većoj meri. Preživljeli feudalizem još jedino u vladi nalazi svoga zaštitnika, pošto bi ga narodne sile davno svalile u grob, čak, da je ostala i turska uprava. Jača ruka austrijska zadržala je toga mrtvoca, i vršćeći »kulturnu misiju« ostavila feudalizam (kmetstvo) još i danas da opstoji.

Bosna i Hercegovina su zemlje, u kojima se radi sa austro-ugarske strani po najbolje shvaćenim »principu« kolonijalne po-

litike. One služe kao tržište za austro-ugarsku robu i kao zemlje, iz kojih se odnose prirodne sirovine. Ta politika je pod otvorenim apsolutizmom trideset godina vogjena u najbrutalnijoj formi. Uvogjenjem ustava i otpočinjanjem saborskog rada trebalo se početi više voditi računa o narodnim interesima i logično, mogao se očekivati jedan konflikt izmegju vlade i sabora, čije riješenje bi imalo omogućiti ili produženje stare vladine politike ili prouzrokovati zasnivanje jednog novog političkog pravca, koga bi karakterisala borba za napredak i za riješenje zastarjelih, a neriješenih problema u ovoj zemlji.

Ovo drugo nije nastopilo. Ustav je ostavio vlast u rukama vlade i prouzrokovao reakcionarni sastav sabora, i to je razlog što je vlada, i nakon uvogjenja ustava, bez ikakve smetnije nastavila svoju staru politiku narodnog obezpravljanja i pljačkanja u korist onih, radi čijih je interesa provedena okupacija i aneksija, radi kojih je uveden ovakov ustav, a to su austro-ugarski kapitalisti i agrarci.

Da ispitamo uzroke zbog kojih se sabor pokazao nesposobnim za borbu s vladom. Prvo u sabor su došli u većini muslimanski i srpski feudanci i katolički klerikalci, koji najradije paktiraju s vladom, a predstavnika srpske i hrvatske buržoazije, koji bi vodili borbu s vladom zbog omogućivanja razvoja domaćeg kapitala ima u saboru manje.

Sabor i u unutrašnjem svome grupiranju, pokazao je do danas tri značajnije periode. Prva je ona u početku saborskog rada kada su svi poslanici radili zajednički, da tako mogu dobiti štogod od vlade za narod i sebe. Tu su glavnu riječ vodili Srbi i Hrvati, a muslimani su išli za njima. To je vrijeme t. zv. »realne politike«, kad su sve saborske grupe sporazumno htjele, da rade sa vladom, da tako saborski rad bude koristonosan. Druga perioda je stvaranje muslimansko-hrvatskoga pakta u vrijeme kad je trebalo primiti vladinu fakultativnu agrarnu osnovu, koja ostavlja bosanskog kmeta, da i dalje robuje. Treća je perioda u stvaranju Bilinskijeve »radne većine«, u koju ulaze pristalice pomenutog pakta i srpski feudanci oko »Srpske Riječi«. Od početka saborskog rada do danas s vladine se strane radilo, da se stvori vladi poslušna većina, a što je to vladi polazilo tek momentalno, a ne stalno, za rukom, to je uzrok u tome, što vlada neće da daje nikakve koncesije za usluge, koje joj učini sabor. I kao što vidimo, danas, u vrijeme opstanka kakve takve vladine većine u saboru je, mesto napretka, nastupio naza-

dak. Pod moćnim uticajem vlade i zbog njenog korupcionističkog djelovanja, kojem potkupljuje poslanike, ona je u unutrašnjim grupacijama u saboru prouzrokovala nazadak, a ne napredak. Pokazivao se tu i tamo i po koji napredak, ima tu i tamo i koja opozicionalna grupa u saboru, ali one nisu tako jake, da vladi zadaju više brige. Te građanske političke grupe, koje su svoje političko djelovanje ograničile isključivo na sabor, a u narodu ništa ne rade, nisu do danas izašle iz uskog okvira konfesionalizma, niti su došle do uvjerenja o jedinstvu našeg čitavog naroda srpskog i hrvatskog imena, bez obzira na vjeru.

Ali uz svu bezprimjernu poslušnost sabora prema vladi, ipak naša »ustavna mašina« nije pokazala mnogo sposobnosti za rad. Saborski rad je često prekidan k r i z a m a, čas radi nekog važnijeg, a čas radi sitnijeg pitanja. U praksi se najbolje pokazala sva apsurdnost našeg ustavnog sistema, kome je zadatak, da izposluje narodni pristanak za vladine planove. Sabor je popuštao i popuštao, ali često, i protiv svoje volje nastradao zbog prepletenosti ustavnih odredba i zbog prevelike suprotnosti izmegju narodnih interesa i onoga što vlada hoće. I sada se sabor nalazi u takvoj jednoj krizi, u kojoj bi se i našla većina, koja bi poslužila vladi za rasplet krize, ali ne smije, zbog naroda, da se potpuno otvoreno uprezgne u vladina kola. Ako se u ovom slučaju ne bi mogla stvoriti većina, to bi bilo potpuni znak politike popuštanja vladi i to bi moglo dovesti do velikih promjena u našem političkom životu. Radi se sada o j e z i č k o m p i t a n j u. No o tome kasnije.

Da vidimo sada kakvim se važnijim pitanjima bavio sabor u ove tri godine rada i nerada. Tu su pitanja b u d ž e t a, zatim najvažnije a g r a r n o p i t a n j e, onda dolazi ž e l j e z n i č k o p i t a n j e i u zadnje vrijeme j e z i č n o p i t a n j e. Povrh svega dolazi ovdje u s t a v n o p i t a n j e. Ova pitanja ističemo kao najvažnija još i zbog toga što riješavanje svakoga od njih predstavlja čitav dogagjaj u našem političkom životu. A razumije se, u ove tri godine sabor se bavio mnogim zakonskim osnovama, kao n. pr. školskim osnovama, poštanskim štedionicama, šumskim pitanjima, krivičnog zakona itd. itd.

Pitanje v o t i r a n j a b u d ž e t a našoj neparlamentarnoj i neodgovornoj vladi jeste vrlo komplicirano. Votiranje budžeta, pored toga što se njima daju sredstva vladi za vogjenje nenarodne politike, znači još i davanje p o v j e r e n j a v l a d i. No kako naš sabor da postupi sa jednom vladom, sa kojom je svako neradevojan? I u želji »radom«, našla se formula. Rekli su: treba glasati vladi budžet, da joj se omogući, da nešto uradi za narod. I velika

većina sabora odobri vladi budžet za 1910. godinu. Malo teže je išlo za budžetom za 1911. ali i on bi izglasan, ali sa budžetom za 1912. potpuno zape, jer ga je čak odbio budžetski odbor. Kasnije se našla neka formula, po kojoj se za 1912. odobrilo vladi naknadno razliku potrebe prema prošloj godini, a pošto su računali, da je vladi odobren budžet za 1911. to se smatralo pitanje budžeta za 1912. »riješeno«. No sada je, kad bi trebao da dogje na dnevni red budžet za 1913. nastala saborska kriza, jer ima znatan dio poslanika u saboru, koji zastupaju stanovište, da se veže junktimom pravilno riješenje jezičnog pitanja sa votiranjem budžeta. Kao što se vidi, na lahak je način izglasan budžet samo u početku saborskog rada, a idućih godina ide to sve teže i teže, jer sabor upravo ne smije, da daje odobrenje za trošenje silnih milijona narodnog novca, kad se narodnim željama ne izlazi u sesret. A mora se naglasiti, da je vladina budžetarna politika vrlo »napredna«, jer je budžet do uvogjenja ustava do sada, dakle za četiri budžetske godine, skočio od 60 na 90 milijona kruna! Pitanje budžeta biće aktualno i zamršeno svake godine, jer nije tako jednostavna stvar dovesti u harmoniju volju narodnih predstavništva, pa ma kakovo ono bilo, sa voljom vlade, koja je eksponent bečkih i peštanskih vlastodržačkih krugova.

Za agrarno pitanje mi rekosmo, da je u današnje vrijeme naše najvažnije pitanje, i zbilja je tako. Ostavljanje kmetstva, koje ima potpuno sredovječnu formu, ili njegovo uništenje, za nas predstavlja mogućnost ekonomskog, političkog i kulturnog razvoja i napretka. I to treba znati kakvo je pravo stanje sa našim agrarnim pitanjem. To pitanje su bili započeli radikalno riješevati kmetovi svojim ustancima prije okupacije. I jedan od motiva, kojim se opravdavala okupacija, jeste bio: treba uvesti red u zemlji i ukloniti uzroke neredima. No megjutim te neredе naša »kulturtregerka« nije otklonila ukidanjem kmetstva, nego bojanetom i brutalnom silom. Kmetstvo je ostalo i dalje, robovanje kmetova agama i begovima tada je bilo blagosloveno austrijskom vojnom silom.

Austrija nije zemlja, koja može služiti za primjer napredne i demokratske države. Pa i u Bosni je ona upotrebila reakcionarne političke metode, upotrebila je sredstva one prave austrijske politike, koju poznaju dobro svi potlačeni narodi u njoj, a najbolje Jugoslaveni. Austriji i Ugarskoj Bosna je trebala da zasluži kao sredstvo za prodiranje njihovog kapitalističkog imperijalizma, ali

ona, kao agrarna zemlja, nije smela štetiti interesima austrijskih agraraca i magjarskih feudalaca. I zbog toga, da se spriječi napredak naše agrarne privrede i da feudalni Muslimani budu najbolji oslon austrijske vlasti, ostavljeno je neriješeno kmetско pitanje. Zbog toga je Austrija u ovoj zemlji provela jednu strašnu reakcionarnu i kontrarevolucionarnu politiku.

I kad je već bilo zadnje vrijeme, da se ukloni ova rak-rana na tijelu našeg naroda, poslije aneksije i ustava i u vrijeme kad je industrijalizam u Austriji dobio nešto više snage, naša je vlada došla sa jednim novim nedonoščetom, sa t. zv. fakultativnom agrarnom osnovom, koje je postala zakon po pristanku muslimanskih i srpskih feudalaca i katoličkih klerikalaca u saboru. U tome zakonu se predviđa, da država daje zajam kmetovima za otkup ako ga ili beg dobrovoljno (fakultativno) pristane na otkup. To znači, da sada seljaci imaju preći iz kmetškog u bankovno robstvo, ali i to ako aga hoće. Svojom revolucionarnom borbom bi kmetovi sebe potpuno oslobodili i prisvojili sebi zemlju, koja je njihova, a evo vlada im nametnu, da i dalje žive od aginske milosti, i da u slučaju otkupa, plaćaju masne otplate i kamate. — Agrarno pitanje moglo je biti riješeno u interesu narodne privrede i naroda samog, da su kmetovi otkupljeni državnim sredstvima bez ikakve naknade, koji zahtev je isticala i energično propagirala socialna demokracija.

I previše je očita nazadnjačka uloga austro-ugarske upravo u pogledu riješevanje tako važnog i uvijek aktuelnog našeg agrarnog problema. A kad pregjemo da govorimo o željezničkom pitanju, o uvogjenju velike željezničke mreže po Bosni i Hercegovini, čije izgragjivanje zahtijeva 300—400 milijona kruna, može izgledati kao da se željeznice uvode iz istih razloga kao u ostalom svijetu, da se koristi narodnoj privredi i da je to napredan rad. Ako stvar promotrimo izbliže, uvjerićemo se i ovdje o protivnom. Željeznice, koje je projektovao ministar Bilinski i koje su uz strašnu opstrukciju izglasane u saboru, grade se onuda i onako kako to zapovijedaju interesi austrijskog i magjarskog imperijalizma i c. i kr. vojske. Zato je najbolji dokaz što Austrija i Ugarska za te željeznice snose $\frac{2}{3}$ troškova i što vojni faktori monarhije nareguju, da na bosansko-hercegovačkim

željeznicama mora biti njemački službeni jezik, iz čega se izrodilo kod nas jezično pitanje.

Željeznice, koje se grade sa gornjom svrhom i onuda kuda to odgovara interesima bečke politike, neće koristiti narodnoj privredi, koja je sputana u okove neriješenim agrarnim pitanjem. Razvijene željeznice će uspješnije dovoziti na naše pijace kapitalističke proizvode i odvlačiti prirodne sirovine. To je ubijanje, a ne pomaganje narodne privrede. I zato je u ovome pitanju socijal-demokratska stranka zauzela ovo stanovište: prije usvajanja velikih željezničkih planova treba izvršiti reviziju ustava i ukinuti kmetstvo. To znači: nama treba razgranata željeznička mreža onda kada će njima gospodariti narodno predstavništvo i kada će se one moći izkoristiti za napredak narodne privrede.

To znači, da je naša stranka htjela, da dovede u vezu ta tri važna pitanja: agrarno-željezničko-ustavno. I danas, kada je iz željezničkog pitanja potaknuto jezično pitanje, naša stranka želi i njega, da dovede u vezu sa ustavnim pitanjem i zahtijeva od sabora, da ne glasa budžeta dok se ne riješi jezično pitanje i izvrši revizija ustava. **Svako pitanje danas kod nas, zbog potpunog bankrotstva našeg ustavnog sistema, treba da postane ustavno pitanje.**

* * *

U političkom životu naroda u Bosni i Hercegovini socijalna demokracija igra vrlo važnu i častnu ulogu. Ona je jedina organizovana politička stranka u zemlji i najživlja je u svome političkom djelovanju od svih stranaka, jer upravo jedina poriva narodne mase, da učestvuju u političkim borbama. Socijalna demokracija nema predstavnika u saboru zbog profesionalnog izbornog sistema, ali ona ima znatan uticaj u zemlji i brojem svojih pristaša i svojom energičnom političkom djelatnošću. Razumije se, da u zemljama sa ovako nerazvijenim odnosima socijalna demokracija se, pored borbe za klasne interese proletarijata, mora svu svoju borbu koncentrirati u nastojanju, da se riješe zaostala društvena pitanja, a to je borba za napredak, za progres. Ukloniti zaprieke narodnom ekonomskom, političkom i kulturnom napretku znači stvoriti teren za klasnu borbu modernog proletarijata. I socijalna demokracija u Bosni i Hercegovini (sindikati

osnovani 1906., a politička organizacija 1909.) vršila je naj-sjajnije svoje zadatke u ovome smislu i vršila uticaj, koji je mogla imati u oziru teškim političkim prilikama. Ako je na tapetu pitanje ustavno, ili agrarno, ili željezničko, ili jezično, socijal-demokratska stranka istupa sa svojim odregjenim, tačnim, principijelnim gledištem na sva ta pitanja, u tome pravcu provodi akciju, a to njeno gledište jeste redovno rezultat najpravičnije shvaćenih interesa našeg naroda i njegovog progressa.

I kada socijalna demokracija ovako radi, kad narod politički probugjuje, kad vrši uticaj na nesposobne gragjanske političare, ona savjesno radi za interese naroda i specijalno proletarijata; ona sjajno vrši svoju historijsku ulogu među jednim narodom, koji se nije oslobodio feudalnih okova, a koga pritiskava kolonijalna kapitalistička politika. Svak nepristran mora da prizna časnu ulogu, koju igra socijalna demokracija u Bosni i Hercegovini.

* * *

Rasplet sadašnje saborske krize imaće osobito značenje i biće neobično zanimljiv. On dobija svoju važnost zbog novih političkih prilika, koje se na jugu monarhije stvaraju uticajem balkanskog rata, odnosno zbog »novog političkog kursa«, koji se očekuje u politici Austrije prema Jugoslavenima, kao i zbog sukoba, koji je izazvan između stvarnih odnosa u zemlji i »ustavnog« uregjenja. Dok je izgledalo u vrijeme stvaranja ustava, da je on stvoren na osnovu stvarnih socijalnih odnosa u zemlji, danas sve više i više izgleda, da je taj ustav nemoguć. Sve veće in veće potiskivanje reakcionarne feudalne klase, na čijoj snazi u mnogome bazira naš ustav n. pr. konfesionalizama ono će nastopiti još više, kad nestane feudalnih odnosa u Turskoj, mora jedanput ustaviti u glavu i našim vlastodršcima, da ovakav škandalozan ustav više nije moguć. Te dvije okolnosti daju važnost i zanimljivost riješevanju sadašnje saborske krize.

Istina, dosadašnji pokušaji za riješenje ove krize kazuju, da se naša vlada nije otresla starih metoda, koje je upotrebljavala u ovakim prilikama. Ona hoće, da krizu riješi na taj način, što bi stvorila većinu u saboru, koja bi pristala, da njemački jezik ostane u unutrašnjoj željezničkoj službi i da sabor votira budžet za 1913. godinu. U tu svrhu je ona angažovala neke političke »mahere« kao n. pr. predsjednika sabora Dra. Mandića, da joj »napravi« većinu i on je upotrebio sva sredstva za taj cilj, pa je

pokušao i sa »pravaškim« vijećem u Abaciji, gdje su učestvovali pravaši iz Hrvatske, Dalmacije, Bosne i slovenački klerikalci sa Šusteršićem na čelu, no tu je uspjeh bio tek djelomičan.

Sada je ovako stanje: muslimanski feudalci su uz vladu i pristaju na njen način rješenja, većina Srba su u opoziciji, a izgleda, da ni grupa oko »Srpske Riječi« neće smjeti popustiti i sada dolaze najviše u pitanje hrvatski poslanici. Među njima su podijeljena mišljenja i od toga, da li će se više njih odrediti uz vladu ili protiv vlade, zavisi hoće li se moći stvoriti većina za vladin način rješenja krize ili neće. Napredniji, buržoazni hrvatski elementi otpočinju voditi opoziciju i to su počeli na popularnom jezičnom pitanju, tražeci, da se veže junktimom jezično pitanje i budžet i upravo od njihovog uspjeha ili neuspjeha u ovome momentu zavisi hoće li sada u saboru prevladati feudalne ili buržoaske tendencije. Kao što se vidi, u našoj građanskoj politici otpočinje prelom, koji može imati značajnih posljedica po čitav naš politički razvitak i koji će imati odlučan uticaj i na ustavno i na agrarno pitanje.

No, kako rekosmo, u nastojanju vlade, da stvori u saboru poslušnu većinu i pored svih teškoća, baš kada se radi o jezičnom pitanju, ne opaža se nimalo politike »novog kursa«, o kojoj je Bilinski govorio u delegacijama.

Pa da li mora nastupiti »novi kurs«? Na to pitanje se ne može tako lahko odgovoriti, jer napokon nije jednostavno pitanje hoće li austro-ugarska monarhija sa današnjim svojim uređenjem i vladajućim klasama biti sposobna za jednu politiku susretljivosti prema Jugoslavenima i ostalim potlačenim nacijama, upravo za politiku svoga vlastitog održanja. Jer niko ne smije smetnuti s uma, da su se stvorile uz granicu austro-ugarske jake jugoslavenske nacionalne države i da bi produženje politike Čuvaja, Potioreka i progona među Jugoslavenima u Austriji bilo navijanje vode na mlin tih jugoslanskih balkanskih država.

Što se tiče specialno Bosne in Hercegovine, tu živi 800.000 Srba pravoslavnih, čije simpatije Austrija nije mogla zadobiti ni onda kad je stanje Srbije bilo mnogo gore i očajnije, a još manje će ih zadobiti sada kada je Srbija ojačala i kad bi Austrija nastavila prema njima staru politiku veleizdajniških procesa i sličnih progona. Hrvati (oko 400.000), koji su do sad predvogjeni klerikalcima, služili austrijskoj politici kao orugje u provogjenju njenih

ciljeva, videći, da se s njima postupa kao i Srbima, koje se sumnjiči »veleizdajničtvom«, sve više prestaju gledati u Beč i Peštu, gdje su njihove oči prije stalno uprte. Bosanski Hrvati se slažu sa banovinskim Hrvatima, koji vele, da je današnja hrvatska politička generacija poslednja, koja pokušava, da svoje ciljeve provede u granicama monarhije. Hrvati i u Bosni, kao i u Hrvatskoj i Dalmaciji, sve se više približuju Srbima i vode politiku narodnog jedinstva, dok su prije negirali Srbe. Kakva promjena! Ali ne u korist Austrije. — Muslimani (oko 650.000) žive u vrlo žalosnim odnošajima, ali pošto njihovu politiku vode feudalci, to muslimani danas izgledaju jedina sigurna podloga za austrijsku upravu i oni u njoj danas vide zaštitnicu muslimanske vjere. Ali pitanje je, dakle će i to trajati, jer se i muslimani nacionaliziraju.

Budu li državnici monarhije imali dovoljno sposobnosti i uvigjavnosti, da pravilno shvate svoje interese, bude li današnja dualistička monarhija, odnosno industrijalno-agrarna Austrija i feudalna Ugarska sposobna, da vodi liberalnu politiku prema Jugoslavenima, bude li izlazila na susret zahtjevima za uvogjenje narodnih orava, prava samouprave i samoopredjeljenja, kod nas i na čitavom slavenskom jugu u monarhiji mogu se očekivati povoljnije političke prilike, koje će narod dovesti u snošljivije odnošaje. Ne dogodi li se to ili dogodi li se protivno, onda bez sumnje stojimo pred velikim narodnim borbama sa vlastodršcima, pred novim progonima i kojekakvim »veleizdajničkim aferama«, jer će Srbija našim vlastodršcima biti od sada veće strašilo nego do sada.

A čemu to vodi? Kakovim to posljedicama može uvoditi po monarhiju, koja i inače pokazuje stagnaciju u razvitku i u kojoj reakcionarne klase odnose pobjede, što se skoro dogodilo u Ugarskoj?

Hoće li Austro - Ugarska preuzeti ulogu Turske u Europi? Ili će se reformirati i decentralisati, pretvoriti u federalističku državu i time pokazati sposobnost za život?

»Vraču, iscijeli se sam!«

Socijalizem državi.

Modernega socializma teorija govori o državi kot o nepotrebnih organizaciji človeške družbe.*) Navajeni smo govoriti na primer o podružabljenju produktivnih sredstev, ne o poddržavljenju. Ako govorimo o kakem konkretnem slučaju, pridemo v zadrego in nehotoma pri tem mislimo na državo.

Strogi nauk marksističnega socializma razglša današnjo državno organizacijo za uredbo gospodujočega sloja, s pomočjo katere so dani pogoji za izkoriščanje neposedujočega sloja, proletarijata. — Da je v tej teoretični socijalistični — recimo — dogmi mnogo resničnosti, menda ni pomislekov. Prav zato pa je tudi ta marksistična formula, vsaj teoretično, v modernem socialističnem gibanju ostala v polni veljavi in skorajda tudi nedotaknjena.

Moderna, kapitalistično organizovana država, katere komplicirano notranjo in zunanjo politiko vodijo izključno interesi kapitalističnega sloja, problemi dobička in zaslužka, je nujno in razumljivo le zastopnica kapitala svoje dežele, s tem pa tudi moderne denarne in posestniške veleburžoazije. Današnja kapitalistično organizovana država, s svojo finančno politiko, podprta od srdite discipline militarizma, ki izrablja sleherni tehnični napredek in izum v prid svojega lastnega nadaljnjega razvoja, je kakor trgovec, hlepi le za dobičkom in zasluškom, kakor sleherna kapitalistična uredba, in zato nima ne časa in ne volje premišljevati o svojih eventuelnih nalogah.

To stališče današnje države, ki je skozinskozi strogo materialistično in kapitalistično, se nikoli ne more kriti s stremljenjem in z interesi proletarijata. V tem pa se zrcali temeljni vzrok nasprotja med interesi gospodujočega in podložnega sloja v državi, med kapitalisti in revnim, delavnim ljudstvom.

Nauk, da je torej država le orodje kapitala odnosno kapitalističnega razreda in da proletarijat nima v tej družabni organizaciji ničesar iskati, bi bil iz povedanega pravilen in neoporečen.*) Ali pa se dá to spoznanje tudi praktično uveljavljati, to je drugo vprašanje, ki je treba nanj odgovoriti.

*) Ta trditev ne odgovarja teoriji. Državna organizacija je prirodna, prisilna organizacija človeška, vsled tega nujna, četudi ne stalna, ampak prehodna tvorba. Prirodna smer napredka pa gre od prisilne k svobodni organizaciji, in ker gre socijalizem v smeri napredka, ne govori o poddržavljenju, ki nosi znak sile, ampak o podružabljenju, ki nosi znak svobode. Uredništvo.

Zasledujoči praktično delo in praktične uspehe socialističnega gibanja, predvsem v parlamentih in zakonodajnih zastopih, opazimo, kako se moderni proletarijat živahno in z vso vnemo ukvarja z raznimi državnimi uredbami, kako se socialistične delegacije v parlamentih potezajo za vpliv proletarskih in delavskih interesov v državni upravi, kako s svojimi glasovi in govori uplivajo na notranjo in zunanjo državno politiko. Vsakdanje življenje vodi potrebo, da zahtevamo državno socialno zavarovanje delavstva, zahtevamo boljše in proletarskim interesom ustrezajočo socialno, stanovanjsko, davčno, trgovinsko politiko. Parlamentarne delegacije socialne demokracije dosledno nasprotujejo vedno večjim militarističnim izdatkom; armada je otrok kapitalizma, ki jo potrebuje v svojo obrambo in za svoj nadaljni razvitek. Pri nas v Avstriji smo doživeli veliko socialistično gibanje proti draginji; to je bil boj proti idržavni trgovinski politiki — izključno korist velekapitalistov in veleagrarcev na škodo vsega ostalega prebivalstva, predvsem delavstva.

To stališče socijalizma v državi, ki pa je v očitnem nasprotju z veljavno socialistično teorijo o državi, je bila socialna demokracija prisiljena zavzeti, ako je hotela svoje namene in cilje tudi praktično uveljavljati. Kot družabna organizacija je država — četudi teoretično negirana — postala bojno polje proletarijata vsepovsod. S tem pa je socijalizem molče priznal državo kot neko nujno obliko vseobče družabne organizacije, četudi je ravno militaristična forma kapitalistično urejenih držav rodila dvom o tem, je li današnja državna organizacija sploh nujna in koristna za človeštvo, ali ne.

Ta faktni položaj svetovnega socializma rodeva spoznanje, da si mora na socialističnih načelih organizovani proletarijat biti na jasnem tudi o tem, kaj more in sme od države kot dane družabne organizacije forme zahtevati, kakšne naloge ima in kje je njen cilj.

Zmagujoča demokracija v našem javnem življenju je pripustila besedo v državni administraciji tudi sloju, katerega življenski interesi so se doslej docela negirali. Demokracija je ustvarila temelj bojnega torišča nezadovoljnemu proletarijatu, odprla mu je pot do boja. To bojno polje je poglobitno omejeno na državo; boj pa se vodi za vpliv na državni ustroj, na njeno administracijo, njeno politiko doma in zunaj doma.

Stari praktik modernega socializma, Ferdinand Lassalle, je to spoznal že tedaj, ko proletarijat še ni dosegel pogojev za odločilni boj v državi. Lassalle se je od drugih socialističnih

teoretikov razločeval v tem, da je stal vedno na tleh in v mejah države in se je bojeval z njo in za njo. Drugi predstavniki modernega socializma so živeli preveč internacionalno in niso imeli vsled tega prilike se tako globoko zamisliti v državno življenje, kakor je to zmogel Lassalle. Bili so bolj teoretiki, kot pa praktični delavci in organizatorji. Lassalle je živel na tleh države, s katero ga je vezalo izvljenje, spoznaval je njene nacionalne, kulturne in socialne težave in naloge. Jasno je videl, kakšne važnosti je državna organizacija za nadaljni družabni razvitek delavnega ljudstva. Gledal je bodočnosti v oči.

Stremljenje nižjih razredov družbe, pravi Lassalle, je zadeva vesoljnega človeštva in njihovo gospodstvo nad državo bo rodilo cvet pravice, kulture in znanosti, kakršnega še ni v zgodovini. To tembolj ker imajo nižji razredi družbe že po svoji naravi najvišje naziranje o pravnih nalogah države. Buržoazijski nazor o državi se izgublja v tem, da zasigura poedincem neovirani polet njih moči. »Če bi bili vsi enako močni, enako razumni, enako izobraženi in enako bogati, bi bila ta državna ideja zadostna in pravna. Ker pa to nismo in biti ne moremo, ta misel ne zadostuje in vodi v svojih posledicah do globoke nenpravnosti, do izkoriščanja«. Pravstvena ideja delavskega stanu zahteva poleg svobodnega udejstvovanja individualnih moči še popolnitve: Solidarnosti interesov. Med tem, ko pravstveni nazor buržoazije o državi, vezan zgolj na varstvo osebne svobode posameznika in njegovega premoženja, ni nič drugega kot nočnočuvajska ideja, ima država po naziranju četrtega stanu funkcijo dovršiti razvitek (prav razvoj*) človeštva s pozitivnimi dejanji. Država torej, ki se postavi pod gospodstvo ideje delavnega ljudstva, bi ne bila več gnana nezavedno ali pa celo proti svoji volji od prirode stvari, ampak z najvišjo jasnostjo in s popolno zavestjo, bi spoznala svojo nalogo v svoji pravstveni naravi: Nezaslišan, svetovni napredek. — To je državna ideja delavskega stanu. Dolžnost delavskega stanu je, da se visoka pravstvena resnoba te misli poloti njegovega duha, zakaj »Vi ste skala, na katero se naj zida cerkev sedanosti.«

Razlika med buržoazijskim in socialističnim nazorom o državi je torej velika, nepremostljiva. Visoko pravstveno in etično**) naziranje delavstva o nalogah države, katero izhaja že iz nature nižjega, izkoriščanega razreda, je garancija za uspehe bodočih bojov proti zgolj materialistični in kapitalistični zavesti

*) razvoj Entwicklung — evolucija, razvitek (conf. zavitek) das Entfaltete, razvitje die Entfaltung.

**) pravstveno=sittlich, etično, pravno=moralno, pravi stal=Sitten.

današnje kapitalistične države. Če je danes država res le orodje kapitalističnega nasilja, je jasno, da se ne more zavedati svoje npravstvene nature, kakor pravi Lassalle. Šele demokracija omogoči ljudstvu, da dobi državna organizacija neko višjo podstavo in se ji jasno očrta njen etični smisel, da ima kot družabna organizacija utemeljiti svojo eksistenco le v svobodi, v demokraciji in v blagru vseh državljanov, ne le enega sloja, ali celo posameznih stanov.

ADA KRISTAN.

O ženskem gibanju.

Žensko vprašanje se ne da izolirati, ker je prepleteno s celo vrsto drugih vprašanj. Žensko gibanje je prav tako, kakor vsak nov pojav v človeški družbi, izraz gospodarskih in kulturnih izprememb, posledica splošnega — tako tehničnega kakor duševnega — napredka. Vse zmote v presojanju ženskega problema izvirajo iz osnovne napake, da se žensko gibanje izlušči iz celotnega kompleksa, iz katerega zajema svojo življensko kri, od katerega dobiva svoje impulze in do katerega se obračajo vse zahteve tega gibanja. Da pravzaprav nimamo enotnega ženskega gibanja, ampak da imamo ženska gibanja različnih vrst, dokumentira pač dovolj jasno, v kakšni tesni zvezi so ta gibanja z družabnimi rezmerami in splošnim razvojem človeštva.

A kako postopajo nasprotniki ženskega stremljenja po napredku? Eni vidijo v ženi le biološko bitje, ki jim prihaja kot družabno bitje le v toliko v poštev, da ohrani plemo, drugi se zatekajo k zgodovini, o kateri so duhoviti možje trdili, da se ne ponavlja, vsi skupaj pa kaj radi pozabijo na vrednost žene kot oseba in človek. Slabo služijo ti rezonerji človeštvu, ki bi moralo vendar ekonomično gospodariti s svojimi vrednotami, kjerkoli se nahajajo. Saj je tudi v posamezni družini slabo gospodarstvo, če žena s krpanjem mogavic in sličnimi opravi morda zakoplje sposobnost, ki bi bila za družino večje, celo jako velike materialne vrednosti, kateri bi se pridružil še velikanski moralni dobiček, kajti z izobrazbo in samostojnostjo mišljenja pridobiva tudi značaj; čut za odgovornost se poostri; žena ki ima te lastnosti, v kratkih urah stori več za domači red, mir in domačo udobnost, nego neizobražena ves dan; izobražena bo točnejša, duševno gibčnejša in bolj velikodušna; le globok razum v zvezi s fino občut-

nostjo more ustvarjati v domu ono ozračje, ki spremeni hišo v resnično domovje z vsem tajnim čarom. In kako bogati so otroci take matere! Kaj pa more dati omejena žena svojim otrokom?... To le mimogrede onim v prevdarek, ki si domišljajo, da so praktični, če zahtevajo, naj se žena ne briga za splošen razvoj in podobne »visoke reči«, ki »niso zanjo« — ampak naj porablja vse svoje zanimanje in zmožnosti za tajnost, kako postane kos surovega mesa sočen, bife steak, ki ga on, vladar stvarstva, tako rad je. Z obžalovanjem se mora konstatirati, da dominira to naziranje tudi še med organiziranim delavstvom, da, tukaj še trdovratneje, ker živi delavstvo v tako tesnih razmerah, da je žena — če nima izredne energije — kakor v kleščah, iz katerih ni rešitve; posebno tam, kjer žena ne hodi na delo izven hiše. To je tudi s stališča moškega delavstva obžalovati, ker bi se tempo delavskega napredka nedvomno zelo pospešil, če bi za razširjenje socijalističnih idej skrbele tudi žene.

Poglavje o meščanskih sovražnikih ženskega gibanja je pa skoraj bolj zabavno nego žalostno. Najmelanholičnejša žena ima lahko svoje veselje, če se malo ozira po teh nasprotnikih svojih modernih zahtev. Pred kratkim se je v »Leipziger neueste Nachrichten« oglasil tak možakar, ki joka in stoka radi »ženske konkurence«,*) ki vidi jasno znamenje razpada družbe v tem, da nastavlja vlada žene kot predpostavljene moških. Saj res -- ali si more človek misliti kaj strašnejšega, nego pametno žensko kot predpostavljeno kakega rezervelajtnanta ali bivšega podčastnika!? Ali med vso to vezanje otrobov je pisec instinktivno vtaknil dvoje resničnih besed, ki mu jih je narekoval goli strah: »Stremljenje po ženski enakopravnosti je eno najbolj prekucuških gibanj« in: »Gospodarska ter politična enakopravnost žená — bodisi deloma ali popolnoma izvedena — ugrožaja obstoječi državni in družabni red«. To si lahko z veseljem rdeče podčrtamo. Družabni »red«, ki štirim petinam človeštva jemlje ali znatno krajša pravico do telesnega in duševnega življenja, ne zasluži nič družega, nego da napravi prostor pravičnejšemu redu.

*) Vsak politični otrok danes že ve, da goni jeklen zakon, neizprosna potreba tudi žene v razne poklice in da obstoja vsa nevarnost ženske konkurence le v tem, da je žensko delo slabše plačano, kar tlači plačo moških in zapeljuje tako državo kakor privatne podjetnike, da se poslužujejo v večjem obsegu ženskega dela, ter da nesramno izkoriščajo ženske moči in uničujejo žensko zdravje. Pa zabaven je človek, ki godrnja zaradi »ženske konkurence«, njegove hčerke pa nosijo še kratka krilca, ko si gospod papa že glavo bell, kaj jih bo dal učiti, da bodo čim prej pomagale »zaslužiti«.

Vsak, kdor to želi, bi torej moral omenjeno obtožbo naših meščanskih nasprotnikov imeti pred očmi in izvajati konsekvence. Seveda nihče ne misli, da žene prečarajo kapitalistično državo v socialistično; ampak da socialni demokratje zmagajo prej, če bodo imeli žene na svoji strani, o tem ni več dvomiti.

Proti modernemu gibanju meščanskih žen rabijo že od začetka med drugimi najbolj ta argument: »Kaj vam bo volilna pravica — s tem boste le pomagale socialni demokraciji!« Novejšega časa je izrekel te besede tudi referent na velikem javnem shodu v Charlottenburgu, ki je bil iz več razlogov precej zanimiv. Sklicala ga je bila neka neprostovoljno humoristična nemška zveza, ki si je stavila nehvaležno nalogo, pobijati žensko emancipacijo. (»Deutscher Bund zur Bekämpfung der Frauenemancipation.«) Referent je začel z znanimi argumenti o različni naravi moža in žene, pa da je bil mož od nekdaj producent, žena pa konzument. Ko je pa rekel, da so voditeljice ženskega gibanja perverzne, je pri besedah »entartet«, »pervez« nastal tak vihar ogorčenja in tak dirindaj, da je moral govornik utihniti. Ko je po daljšem odmoru zopet stopil na oder in izjavil, da ni hotel nikogar žaliti, da so to prirodoznanstveni pojmi, so mu zaklicali: »Ovca in rinoceros sta tudi prirodoznanstvena pojma, pa se nihče ne čuti počaščenega po njih!« Nadaljna izvajanja govornika so spremljali mnogoštevilni protestni klici, le posamezni člani komične »Zveze« so pri-trjevali. Neki stari gospod si je napravil veselje, da je ob vsaki obtožbi ženskih glasno klical »bravo«. Bog ve, kako težko nosi revež svoj domači križ! Govornik je pa z eno samo elegantno kretnjo odstranil žene iz vseh poklicev, ki niso domačega značaja. Volilne pravice jim seveda ne da, ker bi ta le pospešila socialno demokracijo. Ves ogorčen je zaklical: »Avstrijske žene (seveda meščanske) so celo podpisale peticijo proti vojni!!« A glej! Vkljub njegovi očitni ogorčenosti je mnogo navzočih žen zaklicalo glase »bravo« svojim avstrijskim sestrām. Prav tako značilna je bila diskusija, v katero je poseglo lepo število žen; tudi neki zdravnik je pogumno zagovarjal žensko gibanje. Vsi so vzeli izvajanja referenta ostro pod lupo in mu dokazali tu zmoto, tam napačno predpostavljajanje in pretiravanje. Žene nikakor nočejo postati »moški«, hočejo le pravico do razvoja svojih sposobnosti. V prilog referenta se je oglasil le en gospod, ki je žene milo prosil, naj opuste svoja moderna stremjenja in svoje cilje, pa naj skrbе samo za boljše gospodinje! In končni efekt tega shoda, ki je bil namenjen propagandi za pobijanje ženske emancipacije? Njega

obiskovalke so se gnetle okoli voditeljic ženske emancipacije in se trgale za letake, ki so jil le-te delile. — Za nas socialistke nikakor ni popolnoma irelevantno, kako napreduje gibanje meščanskih boric. Noben privilegij ne pade na mah — tudi privilegije moških in vse predsodke, ki so z njimi združeni, je treba sukcesivno izpodkopavati. Zato nas lahko veseli sveži, pogumni boj radikalnejših meščanskih žen, ki stojе — hote ali nehotе — itak z eno nogo že v socializmu, in od katerih je že marsikatera dosledno misleča našla pot v socialistični tabor — vkljub velikanskim zaprekam, ki jih nagromadijo meščanski krogi, da zadržujejo vsaj tak javen korak svojih pripadnic.

Slabotnemu boju in manjvredni kvaliteti marljivih sovražnikov ženskega gibanja na Nemškem se vredno pridružujejo slabotni protiglasovi, ki so se pojavili zadnji čas v avstrijski publicistiki. Tako je za literarno prilogo letošnje velikonočne številke naprosil največji avstrijski meščanski dnevnik, »N. F. Presse«, nekoga Angleža, (če tudi največjega, ne vem,) da bi napisal članek o ženskem gibanju na Angleškem. Gosp. G. K. Chesterton, ki je prišel po nekolikih dvomih — ali bi pisal, ali ne — do zaključka, da žensko gibanje na Angleškem ni le angleška stvar, ampak resnično zadeva vse Evrope, se je odločil da odreši to Evropo, ki tako željno čaka na njegovo modrost. (»Und da ich ersucht worden bin in einem der führenden europäischen Blätter meine Ansicht über diese wichtige Angelegenheit zu äussern, so will ich dies so aufrichtig tun, als ich es nur immer vermag«.) — Pravijo, da so ženske nečimerne? Kdor ne sklepa takoj po uvodu članka, da je g. Ch. znamenit gospod — po čitanju članka sploh ne pride več prostovoljno in »z lepa« do tega zaključka. V podkrepitev, kako se mora vsak novi poizkus pravičnosti napram ženskemu problemu iz nova izjaloviti, navaja »dobo poznejših Grkov, ki so stali na visoki stopnji civilizacije in bili pripravljeni, dati ženi socialen ugled, seveda ne varuhinji hiše, ampak svobodni neodvisni (!) ženi, prijateljici. Posledica je bila nezaslišana pravna izprijetost, vsled katere je moral ženski svet najprej trpeti.« Iste vrednosti, kakor ta zgled, je za nas, ki živimo v dvajsetem stoletju, tudi vse, kar navaja g. Ch. iz srednjega veka. (Mohamedovo prizadevanje za omejitev poligamije, katoliške cerkve češčenje matere božje in svetnic, ter po kalvinizmu zopet ženi sovražen val, enako kakor v razpadajoči Grški.) Ves članek je precej konfuzen in poln sofizmov. Kar ni »historično«, kar ni nekak način ponavljanja preteklosti, to je zanj nezmisel. Jasno kaže svoje mi-

šljenje v stavku: »Žensko glasovno pravico občutijo tisti, ki se razumejo na politiko, namreč politiko brez fantastičnih sanj, enostavno kot nekaj smešnega«. Čudno le, da so drugod te »sanje« ne le že davno faktično izvedene, ampak da so se celo zanesljive moške avtoritete izrekle skrajno pohvalno o političnem delu žen. — Končno najde učenjaki člankar vendarle eno napako moških, sicer le eno, a tej pripisuje vso krivdo ženskega gibanja. (Ekonomični razlogi za tega učenjaka sploh ne eksistirajo.) »V neštivilni slučajih, ko je stala žena ob zibelki in negovala otroka, ni šel mož za plugom. Žena je hrabro vzela skrb materinstva nase, ali mož je v mnogih slučajih zapustil zastavo in zbežal iz boja.« Človek se mora čuditi toliki naivnosti, ki ne vidi, da izvira tudi ta napaka moških v pretežni večini slučajev iz slabega ekonomičnega položaja — čuditi tudi naivnosti, ki pripisuje vse obsežno žensko gibanje takemu razlogu. A gospod Ch. ponosno zaključuje svoj samozavestni članek: »Če to ni zadostna razlaga bo moral priti drugi; jaz ne vem boljše, ampak sem povsem siguren, da boljša razlaga ne pride od sufražetk.« To se bo pač smelo imenovati moško napihnjenost, ki menda še nikoli ni bila znak globoke razumnosti. Sicer pa eno stran prej omenja, da sufražetke niso neizobražene, ampak prej preveč izobražene. Njihovemu boju posveča le par vrstic, v katerih pravi, da je popolnoma brezpomemben; zdi se mu, da se volilna provica sploh precenjuje; pravica privatnika, da sme pisati pismo »Times«-i se gospodu Ch., zdi mnogo važnejša nego njegova volilna pravica. (Čemu neki jo privilegiranci tako skrbno zase hranijo?!) O načinu boja sufražetk sploh molči. In ravno ta točka bi nas tukaj na kontinentu že zgolj psihološko zanimala. Naj se o sredstvih tega boja sodi kakorkoli — toliko poročila o njem nas že doseže, da je eno jasno: da se ne bojujejo iz veselja do boja, ampak da se morajo te izobražene žene težko premagati, predno se prekljajo s policijo kakor pretepači po poklicu; jasno je, da ne zamenjavajo iz veselja do mučenja svoje udobne, razkošne domove z mukami ječ in umetnega hranjenja; nepobitno je, da žrtvujejo zdravje za svoj cilj le iz močne volje in iz prepričanja, da se na Angleškem tako najprej kaj doseže. 50 let mirne agitacije in 7 let trdega boja z vlado jih ni privedlo do cilja, zato so si rekle, da je treba Angleža v svoji komoditeti motiti, da se odloči, dati pravice tudi drugim. Ergo: revolucija! Ta pa še nikdar ni vprašala po dopustnosti in estetiki svojih sredstev. Revolucija sufražetk ter okolnost, da novejšega časa celo požigajo, pa ima tudi svoje zgodovinsko ozadje. Na mestu njihovega prvega požiga je našla policija zagoneten napis:

By kind permission of Mr. Hobhouse. (S prijaznim dovoljenjem gospoda Hobhousa.) Kabinetni minister Hobhouse je namreč pred kratkim omenil, da žene niso pokazale svojo željo po volilni pravici na način kakor moški l. 1831., ko so požgali Mottingham Castle. L. 1831. so namreč moški iz istega vzroka na enak način vprizorili revolucijo, poškodovali so javno lastnino, ometali policijo s kamenjem in prstjo, v Bristolu požgali več javnih in privatnih poslopij. In izsilili so na ta način svojo volilno pravico. Čudno, da g. Chesterton, ki le historično misli in sklepa in najbrže tudi historično zajtrkuje, obedi in spi — ravno to zgodovino ignorira! Energija in požrtvovalnost sufražetk vsekakor lahko imponira. Manj pa »naprednjaštvo« gospoda Chestertona, ki si želi zopet patriarhalnih razmer srednjega veka. Takih čudnih »liberalcev« je tudi pri nas dovolj. Preko nasprotnikov te vrste lahko mirno gledamo v bodočnost.

Bolj uvaževanje vredni so pomisleki čuvstvenih ljudi, ki skrbno vprašujejo, kakšne oblike bo imelo družinsko življenje bodočnosti, če bo žena delovala v javnosti. Vprašajmo predvsem: Kakšno pa je družinsko življenje danes, da se tako tresemo zanj? Prosim, napravimo par korakov do železnice. Glejte, v onem tesnem kupeju sedi šest ljudi. Prvi ne more dihati, če ni okno odprto, drugega trga, če je odprto, tretji ne more živeti, če ne kadi, četrtega duši kašelj vsled dima, peti je nervozen, da bi vse pobil in šesti postane nervozen, če vidi nervoznega človeka; vsak pa šteje na tihem minute do svoje postaje — z olajšanjem, če je »odrešenje« blizu, obupno, če je še daleč. To je slika, ki se da izvrstno primerjati današnji družini. Seveda bi morali misliti tudi na medsebojno ljubezen v družini, ki baje oblači vse trpljenje. Da — težke katastrofalne udarce usode morda, a ne vsakdanjega trpljenja, ki neprenehoma trga živce in polagoma zamori nežni čut ljubezni. Zakaj pa takih uzornih družin polnih ljubezni najdemo tako malo tam, kjer se nam odpira notranjost obitelji in zakaj strnimo, če najdemo kje tako družino, kakor vpričo čudeža? Pač zato se čudimo, ker nam je življenje izbistrilo tiste pojme, o katerih mislijo bojazljivi ljudje, da jih morajo ohraniti tako nedotaknjene, kakor so jim bili vceplejni — kot nekaj »svetega«, neizpremenljivega. Eno je gotovo: Prava, neskalijena ljubezen more cvesti le v družinah, kjer uživajo posamezni člani (odrasli seveda) popolno svobodo ter prostovoljno iščejo drug drugega. To pa zahteva visoko inteligenco vseh članov in tako prostorno stanovanje, kakor si ga morejo privoščiti le imoniviti krogi. Naj se ne govori

o ljubezni do rodbine in o nje svetosti, dokler se v dveh, treh malih prostorih drenja osem do dvanajst ljudi — kar še niso najhujši slučaji. Dobrih ovac gre sicer veliko v en hlev, ali to je ravno križ, da imajo ljudje precej več in drgačnih potreb, kakor ovce. Ko postanejo otroci večji, imajo svoje misli, svoj ukus, svoje nedolžne želje, ki so jim pa zelo pri srcu; pozneje si polagoma ustvarjajo tudi lastno mnenje. Vsak neopravičen pritisk staršev občutijo kot krivico. Starši, ki so se že vživeli v vlogo, da pomenijo otrokom vse, trpe, ko opazijo, da se jih otroci ne oklepajo več tako brezkritično kot prej. Če ni jako visoke inteligence, da bi starši vse to razumeli in našli pravi prijateljski ton napram otrokom in če tudi med sestrami in brati ni razumevanja, potem neizogibno nastane tisti obupni položaj, ki napravi iz družine pekel. Če sta se še mož in žena že davno drug drugega naveličala, kar se pod neugodnimi okoliščinami v devetdesetih med sto slučajih faktično zgodi, potem je pekel popoln. Kdo bi prelil le eno solzo, če bi se mogel po kakem čudežu brez drugih nezgod razdreti vsak tak pekel? Kdo bi oviral ljudi, ki hočejo skupaj živeti? Nihče. Čemu se torej plašimo in tako krčevito skrbimo, na kakšen način se oblika današnje rodbine izpremeni. Pomagajmo rajši ustvarjati predpogoje, da bodo ljudje lahko zadovoljno živeli v družinah, da bo zakon resničen zakon. Samo uvidevanje, da je treba zboljšanja, ne zadostuje.

Jasen zgled mrtvega navdušenja daje meščanstvo od onih let sem, odkar se je pojavilo delovanje Ellen Keyeve. Ko je E. Keyeva v tiskani in govorni besedi z vnemo, kakor nihče pred njo, propagirala evangelij prave ljubezni in nauke o pravicah otrok, ter s svojim osnovnim nazorom »Zakon brez ljubezni je nenraven, a ljubezen je lahko pravna brez zakona« revolucionirala mišljenje sodobnih generacij, je bilo navdušenje za te visoke ideale velikansko; slavno Švedko so v vseh mestih, kjerkoli je predavala, obsipavali s cvetjem. Celo elegantni svet konservativnega Dunaja je bil navdušen. Ampak ljudje in razmere danes še niso zrele za izvedbo teh idealov. Slej ko prej se poročajo tisočaki in starši silijo svoje otroke v poklice, za katere niso ustvarjeni. Kapitalizem je krut gospodar, ki ne trpi poleg sebe nobenih idealov. Kako trga matere od dojenčkov in peha otroke na cesto, je bilo že nešteto-krat osvetljeno. Zakon in rodbina sta danes dva prazna pojma, ki dobita šele v socijalistični družbi svoj prav in izviren pomen.

To je, česar odkriti in skriti nasprotniki napredka nočejo priznati: Socijalizem ne razdira; socijalizem prihaja v to razpadajo-

čo, nezadovoljno, blodečo družbo, da — zida! Kapitalistični sistem sam pa pripravlja tla za bodočo stavbo. Danes preveva vedno bolj naraščajoča nezadovoljnost in nesigurnost tudi srednje sloje. V očigled velikanske koncentracije bogastva in konsekventnega kapitalističnega razvoja v tej smeri raste nezaupljivost v sigurnost privatnih podjetij in privatnih zavarovalnic. Inteligentnejši del meščanstva dobiva vedno več zmisla za državno zavarovanje. Tudi razvoj privatne vzgoje v državno je že v najlepšem tiru. Če se sedaj vsemu temu še pridruži velikanska nezadovoljnost žena, katerih naraščajoča inteligenca se ne more več zadovoljevati z ozkim delokrogom v družini, je pač že podlaga za novo družinsko obliko dana in so dani pogoji, pod katerimi se značaj sedanje družine neizogibno preobrazi.

Žena se začne zavedati, da stori z materinstvom človeški družbi uslugo in zahteva neprikrajšano ceno: Vse državljanske in človeške pravice, kakor jih mora zahtevati zadnji delavec v državi. Družinski oče se zaveda, da je za njegov naraščaj najboljše poskrbljeno, če skrbi družba za naraščaj vseh. Pojem roditeljstva preide v pojem državljanstva. Celokupna družba pa se vedno temeljiteje zaveda, da naraščaj nikakor ni privatna zadeva, tako kakor niso kali bolezni, ki jih kdo razširja, privatna zadeva. Razrešitev je torej nedvomno ta: Žena, enakorodna državljanka, za svoje materinstvo odškodovana od države, postane odgovorna državi, a gospodarsko neodvisna od moža (mož nima večje pravice do žene, kakor žena do moža); državna oskrba in vzgoja naraščaja, kakor tudi gospodarska samostojnost žene odvzame možu coklje, ki ga danes ovirajo pri njegovem višjem stremljenju. Država pa ima svojo strogo kontrolo nad naraščajem. Tako bo vsem pomagano.

A to je razrešitev, ki jo nam prinese edino socializem. Ni torej slučaj, da so nasprotniki socializma obenem tudi nasprotniki vsakega dalekosežnega ženskega gibanja, ker čutijo, da dosledno moderno žensko gibanje odločnejše meščanske žene končno privede v tabor tiste politične stranke, ki zastopa vse njene zahteve in koristi do zadnje konsekvence. Prazen slučaj tudi ni tisto »simpatiziranje« s socialno demokratičnimi stremljenji, ki se včasih prikaže v meščanskih ženskih listih.

Žensko vprašanje, ki je, kakor že uvodoma rečeno, prepleteno s celo vrsto drugih vprašanj, se torej ne da rešiti drugače, kakor v zvezi s socialnim vprašanjem sploh, ki pa ima le

eno rešitev: Socijalizem. Žensko volilno pravico potrebujemo kot nepodcenljivo orožje v boju za končni cilj. Vsak poraz nasprotnikov ženskega gibanja pa je obenem poraz nazadnjaškega, socijalizmu sovražnega elementa.*)

ANTON DERMOTA.

Revolucija-evolucija-reformacija. **)

Takoj iz početka lahko omejim predmet svojega razpravljanja. Če se govori o enem izmed teh treh pojmov, ki so postavljeni za naslov, se hoče reči, da ti trije pojmi pomenjajo pravzaprav eni in isti pojav, in da je razlike med njimi le toliko, da se pri posameznih pojmi izpreminja stališče. Če govorimo o enem izmed teh treh pojmov, ne moremo pozabiti na druga dva. Vsebina vseh treh pojmov pomenja pravzaprav isto t. j. govorim o načinu in o smeri razvoja človeške družbe. Revolucija, Evolucija, Reformacija — vse te tri besede nam predstavljajo en in isti problem, razmotrivan le z različnih strani.

Ne gre nam tu zgolj za pojme in besede; kar nam vsebina teh izrazov predstavlja, so za nas problemi, ki se tičejo vse družabne uredbe, vsakega posameznika in organizacije človeštva sploh. Vsebina teh besed je globoko segajoča — to so problemi zgodovine in vsakdanjega življenja, preteklosti in sedanjosti in bodočnosti — in vendar je v njih toliko nejasnosti in toliko predsodkov, da je vredno o stvari razmotrivati, da izluščimo pravo jedro.

Če omenjamo revolucijo, si nehote predstavljamo velike in krvave dogodke, hudodelstva in poboje, vojske in druge nesreče, nad katerimi se zgraža zgodovinopisec in kulturni delavec. Navadno se takoj spomnimo na anarhizem in socializem in navadno jih takoj citiramo, naj se zagovarjata in opravičujeta zaradi teh groz in strahot.

*) Ravno mi prihaja vest, da je na Angleškem 400 organizacij onih društev za žensko glasovno pravico, ki se nočejo posluževati metode sufražetk, sklenilo, da napovedo vladi potom delavske stranke boj v parlamentu. Podpirati hočejo vse kandidate delavske stranke v vseh bojih za mandate. Na ta način dobe naši angleški sodrugi pri volilnem delu pomoč, ki je tndi nasprotniki ne bodo podcenjevali in marsikateri nasprotnik se spremeni v prijatelja ž. volil. pravice, ko bo videl svo-mandat v nevarnosti.

**) Literatura: Razni Marxovi, Engelsovi, Masarykovi spisi.

Kako je to napačno! Ravno tako je to izgrešeno, kakor če si predstavljamo, da bodoča socialistična in socialna revolucija v velikanskem polomu uniči vse, kar obstoja sedaj, dobrega in slabega, in da namesto tega vpostavi samo srečo in blaženost, ki se ji ne bo poznalo, da je sezidana na podlagi krvi, grozodejstev in nasilja.

Zakaj gre tu? Kakor že rečeno imamo opraviti s problemom, kakšna je pot, po kateri se družba in človeštvo razvijata? Za vprašanje gre tu, ali mora iti ta razvoj po poti nasilja, revolucije v vulgarnem pomenu besede; ali je razvoj mogoč tudi le potem reformacije, torej z mirno evolucijo?

Razvojnih teorij imamo obilo. Postavljajo jih resni učenjaki in veliki pesniki. Različne so, a vendar je najti nekaj skupnega vsem tem teorijam, namreč vero, prepričanje ali tudi le slutnjo, da se človeštvo v svojem razvoju kljub vsem oviram in zaprekam povzpenja navzgor, vedno višje in višje, in da končni cilj — ko bo človeštvo živelo kolikor toliko srečno in zadovoljno — vendar le ni izključen in neverjeten.

Revolucij imamo sicer vse polno in na vseh poljih. Govori in piše se o literarni, o umetniški, o gospodarski, o socialni, o politični revoluciji. Znamo je, da je preteklo stoletje prav specijelno revolucijsko, ne samo v političnem in v gospodarskem oziru, ampak tudi v drugih, in da je razlika med dejanskim položajem, v katerem se je nahajala človeška družba začetkom 19. stoletja v Evropi in med položajem, s katerim se je to stoletje završilo, tako ogromna, da ni nobeno pretiravanje, če govorimo o revolucionarnem preobratu 19. stoletja.

Običajno pa se misli, kadar se izgovarja beseda revolucija, v prvi vrsti na socialno revolucijo, ki jo hoče izvesti in ki jo pre-rokuje velika stranka organiziranega proletarijata. Glede te revolucije vladajo splošno tako veliki in neutemeljeni predsodki, da je res treba, da se končno z njimi pomeđe in napravi prostora za pravilno umevanje tega pojma. Kdor si predstavlja, da se bo ta revolucija dala izvršiti zgolj in samo z nasiljem, ta si o stvari ni na jasnem. Ni res, da bi se takozvani končni splošni polom moral izvršiti s krvavo, nasilno revolucijo; res je le, da socijologi uče, da se sedanja družba razvija v taki smeri in na tak način, da se iz nje porodi takorekoč sama obsebi bodoča socijalistična država.

Mogoče bi se mi ugovarjalo, da razširjam nauke, ki ne soglašajo z onimi, ki sta jih zagovarjala začetnika znanstvenega socializma Marx in Engels, o katerih vlada splošno prepričanje, da

sta bila za nasilno revolucijo, ki naj bi se izvedla, če ne bi šlo drugače, tudi s krvjo.

Marx in Engels sta v nekaterih ozirih res tipična reprezentanta razvojne teorije, po kateri gre človeška družba iz sedanje takozvane kapitalistične organizacije v socijalistično. Redkokedaj se je zasnovovala globlje posegajoča družabna teorija, oziroma filozofija o človeški družbi, kot je ravno Marx-Engelsova. Več kot dve generaciji sta že prešli, odkar se je začela kritika pečati s kritiko Marxovo o človeški družbi, — a še danes se ne more apodiktično trditi, da bi bili Marxovi nazori odpravljeni kot neporabni in neopravičeni, še danes imajo svoj velikanski pomen. Stališče, ki ga zavzemamo napram njim, je lahko prav različno; toda obsojati in v nič devati jih ne moremo, čeprav so ti nazori uničevalni in obsojevalni za naš gospodarski in družabni red.

Marx je svoje nauke o človeški družbi osnoval na premiso, da so gospodarske razmere odločilni faktor, ki daje razvoju smer in ki samposebi določa tudi cilj temu razvoju. Marx imenuje to svoje naziranje materijalistično zgodovinsko naziranje. To naziranje temelji na nasprotjih, ki so dana v človeški družbi, oziroma med nje posameznimi razredi, — na razrednih bojih. Človeško družbo, v kolikor je zasnovana na kapitalističnem gospodarskem redu, tirajo razredni boji skozi grozne ekonomske in socialne krize in katastrofe, vsled katerih se beda vedno bolj kupiči in grmadi, število brezposelne rezervne armade pa vedno bolj narašča, v propad. Dejansko se pri teh katastrofah produkcijska sredstva in z njimi vse imetje človeštva koncentrira vedno bolj v rokah vedno manjšega števila ljudi, tako da je vedno manj tistih, ki so srečni posestniki kapitalov, in da je kapitalov vedno več v rokah tega manjšajočega se števila. Kapitalistična družba se izpodjeda sama in se tudi sama uniči. Odnosno bo uničena od proletarijata, ki z revolucijo prevzame vodstvo produkcije in s tem vso uredbo družbe v roke.

Da se ta prevrat izvrši nasilno, z revolucijo, je bil Marx še l. 1845. trdno prepričan. Temu naziranju se pa ne čudimo: v tistih časih so bile same revolucije, ki so se podile druga za drugo. Od velike francoske revolucije dalje smo videli celo vrsto manjših, a dovolj krvavih.

(Konec prih.)

Združevanje rudniškega kapitala.

Med tem ko se rudarji često brezbrizno vdajajo alkoholu ali puščajo zapeljevati raznim nacionálnim ali klerikalnim frazerjem, napreduje združevanje rudniškega kapitala neprestano. Podjetniki so edini in znajo ceniti družitev, radi tega si ne dovoljujejo zanašanja nacionálnih ali verskih fraz v svoje vrste. Edini so, da mora biti njih združitev — boj proti delavskemu razredu, uslužbenim delavcem. V raznih revirjih obstoje že več desetletij družbe rudniških podjetnikov v varstvo njih interesov, ki so se končno združile v centralo. Na Slovenskem prihajajo v poštev rudniki: Trbovlje, Hrastnik, Zagorje, Kočevje in Karpano pri Labinju. Koncem leta 1911 je bilo 95% rudniških podjetnikov organiziranih v zvezi, pri kateri je uslužbenih 130.000 rudarjev.

Centralna zveza rudniških podjetnikov je ona uporna sila, ki zabrani vsak socijalni zakon v prid rudarjem. Tej zvezi se je ž nje vplivi na vlade često posrečilo preprečiti ali pa poslabšati zakone v državnem zboru. Lahko se trdi, da avstrijski rudniški podjetniki s svojo združeno močjo nadvladujejo. Razvoj akcijskih družb je tako napredoval, da v rudniških revirjih odločujejo one. Razdelile so si med seboj odjemalce, napravile cene po lastni volji ter se iznebile vsake konkurence.

Število posameznih rudniških podjetnikov se vedno bolj zmanjšuje, kar dokazujejo sledeči podatki. V letu 1880 je bilo v Avstriji 33 akcijskih, 41 družeb z omejenim jamstvom in 276 posameznih rudniških podjetnikov; v letu 1890 24 akcijskih, 38 družeb z omejenim jamstvom ter 192 posameznih podjetnikov; v letu 1900 30 akcijskih, 48 družeb z omejenim jamstvom ter 160 posameznih podjetnikov; v letu 1910 37 akcijskih, 55 družeb z omejenim jamstvom ter 91 posameznih podjetnikov. Število posameznih podjetnikov je toraj v 30 letih od 276 padlo na 91. Vpliv posameznih podjetnikov na produkcijo in celo gospodarstvo je toraj zelo majhen, odločujejo družbe, pred vsem velike akcijske družbe.

Pri nas na Slovenskem prideti v poštev dve revirni okrožji, to je Ljubljana in Celje. V teh okrožjih se je produciralo rujava premoga v letu 1910 13.012.666 q, produkcija, ki se je razdelila na akcijsko Trbovljsko premogokopno družbo s 80,93%, na družbe z omejenim jamstvom s 5,34%, na posamezne podjetnike s 13,73%. Dobiček akcijskih družb stalno raste, kar kaže že ra-

stoča vrednost akcij. Akcije Pražske metalurgične družbe, ki ima svoje rudnike na Češkem, največ v revirju Kladno, so stale nominalno à K 500; 20. marča leta 1912. pa so imele efektivno vrednost à K 2808; akcije Alpinske montanske družbe so stale nominalno à K 200, efektivno à K 933; akcije premogovniške družbe v Mosteh (Brüx) stale so nominalno à K 200, efektivno à K 778; akcije Češke družbe stale so nominalno à K 200, efektivno à K 666.

Pri Trbovlski družbi se zadnja leta ni dobiček tako obnesel kakor poprejšnja, vsled česar tudi akcije niso šle kvišku, čeravno stoje nadnominalno, to pa raditega, ker so bili pri tej družbi rove skrajno zanemarili. Ako bi izkoriščanje rogov šlo še par let tako dalje, bi bila družba prisiljena, da rove opusti vsled požarjev, neizmerne vročine in izprijenega zraka. Družba bila je nasprotno primorana, zadnja leta radi preustrojitve in izboljšanja tehničnih naprav zvišati stroške od 7'5% na 26'4% produkcijske vrednosti. Na severnem Češkem v revirju Toplice-Moste znašajo produkcijski stroški 11'9% toraj so za 14'5% nižji, kakor pri Trbovlski družbi. Zgubiček seveda ne trpi družba temveč delavec, kar dokazujejo sledeče številke.

Poprečni letni zaslužek enega rudarja v letu 1910 je znašal v Teplškem revirju K 1157, v Ljubenskem 1073, v revirjih Ljubljana in Celje K 847. Iz tega je razvidno, da so rudarji na Slovenskem najslabše plačani. Mezda rudarja je v teku zadnjih deset let poprečno prav malo napredovala. Ko je produkcija rujavega premoga enega posameznega rudarja v letu 1901 znašala poprečno 3926 q je v letu 1910 narasla na 4591 q, toraj je v letu 1910 en rudar produciral 665 meterskih stotov več kot pred desetimi leti. V rudnikih rujavega premoga je l. 1910 uslužbenih 56.954 rudarjev skupaj produciralo 37,874.410 q več kakor pred desetimi leti. Ravnotako je pri črnem (kamenem) premogu l. 1910 s 74.112 rudarji produkcija na posameznega rudarja leta 1901 znašala 1786 q, leta 1910 pa 1978 q, toraj na posameznika 192 q več, ali skupaj za 14,229.504 q. Rujav premog je Trbovlska družba v okrožjih Ljubljana in Celje prodajala po 82 vinarjev povprečno. Velike razlike pa tudi v drugih rudniških okrajih ne bo. Če se vzame toraj za podlago cena rujavega premoga v naših krajih in preračuni povečanje produkcije rudarjev potem bi znašalo 37,874.410 q po 82 vin. K 31,057.016.20, črnega premoga pa 14,229.504 q po K 1'02 K 14,514.094'08.

Iz teh številk je razvidno, kdo je bil zadnja desetletja močnejši delavci ali podjetništvo? Kdo je imel dobiček od tehničnega

napredka, komu je koristila rast produkcije? Tu je jasno, da rudniška gospoda ni zastonj organizirala in koncentrirala kapital. Nasprotno ima organizacija rudniškega delavstva v splošnosti kakor tudi na Slovenskem žalostno lice.

Razmerje uslužbenih in organiziranih rudarjev je bilo:

leta	vseh usluž. rudarjev	organiziranih
1903	146.092	5.007
1904	142.945	11.531
1905	144.605	17.749
1906	147.026	27.989
1907	152.605	30.715
1908	158.008	32.613
1909	159.150	28.352
1910	151.283	17.506

V slovenskih pokrajinah samih je razvoj organizacije od leta 1906 do konca leta 1912 sledeči:

1906	1374	organiziranih rudarjev
1907	1026	„
1908	1014	„
1909	1002	„
1910	934	„
1911	950	„
1912	934	„

koncem februarja 1913 pa le samo 752. To nazadovanje strokovne organizacije na Slovenskem je pripisovati največ brezbriznosti rudarjev samih. Nazadovalo se je žal tudi drugod. Na Češkem je povzročil nazadovanje separatizem in razdor s centralno organizacijo. Najhujši udarec je bil vendar za rudanje same. Med tem ko so centralni organizaciji separatisti odtujili približno 13000 rudarjev, jih za svoje separatistično organizacijo niso dobili več nego okroglo 2000.

Organizacija rudarjev je imela v posameznih letih sledeče dohodke in izdatke:

Leto	Dohodki	Izdatki	Premoženje koncem vsakega l
1903 K	17.438'42 K	14.702'97	K 3.748'60
1904 K	106.266'15 K	99.494'65	K 9.771'50
1905 K	149.534'90 K	132.644'27	K 23.856'66
1906 K	348.439'48 K	243.853'08	K 126.982'88
1907 K	491.982'43 K	422.429'58	K 210.663'33
1908 K	498.228'49 K	348.280'96	K 296.207'14

1909 K 509.170'85	K 372.898'36	K 277.120'91
1910 K 429.520'60	K 301.445'30	K 272.720'53
1911 K 357.925'17	K 251.242'58	K 237.209'23

Za stavke se je porabilo v raznih rudniških okrožjih od leta 1906 do leta 1911 sledeče svote: Toplice-Meste K 12.862'19, Plzensko-Miess K 18.009'30, Moravska Ostrava K 19.221'88, Rošice K 1.009'40. Zg. Štajerski revir Ljubno nič. Južne pokrajine z revirjem Trbovlje (slovenski okraj) K 28.546'00, Galicija K 6.820'20. Največ se je porabilo za stavke v Falkenavskem revirju, za njim pride takoj slovenski okraj. Na Zg. Štajerskem v šestih letih ni bilo stavke.

Iz teh števil se lahko razvidi, kako krivična je trditev, da imajo slovenski rudarji škodo pri centralni organizaciji. Le pri stavkinem fondu so slovenski rudarji na drugem mestu skupne organizacije. Med izdatki v tekočih šestih letih se nahajajo skupne svote: za bolniško podporo K 319.607'63, brezposelsko podporo K 86.061'75, pogrebščino K 104.275'00, potovalno podporo K 7.439'16, pravovarstveni stroški K 74.348'82. Konečno je omeniti še, da se je v letošnjem letu začelo gibanje boljšati, morda uvidijo delavci-rudarji, da bi bilo dobro posnemati delodajalce-gospode!

R. GOLOUH.

MARKS.

Komu, mavrična luč, zastavo svetlobarvno
tvojo ponosno razgrinjaš
med nebom in zemljo in nad človeštvom?
Da junakov prihod, zmage trenotek oznanjaš?

Komu večna luč pisani tvoj sijaj?
Je ura osvobojenja ta, življenja, stvarstva?
Je tajni pozdrav misli nadčloveške?...
Gledajo v nebo oči željne luči, prostranstva!

Kaj da solčno in jasno zdaj vidijo oči?...
Dušo in razum moč razvnema
miljonov, ki jim glad usojen,
trpljenje, prokletstvo in tema!

Na čelih ožarjenih misli odsev;
stremljenje, pogum polje v duši,
zaveze temne padajo, zdaj helotje vstajajo,
človeštva val gradove zlate ruši!

Kvišku stremeče oči, prostrano nebo!
V gloriji nove luči sence razpršujoč,
junak misli nadčloveške prihaja
pot sekajoč, teme prodirajoč!

Za njim vojska razlaščenih!...
Že v luči svetlobarvni obzorje vse gori,
žar neumrjoče misli junaka,
ki v bodočnosti prerokovani živi!

PREGLED.

Javno življenje.

Politika.

Literatura. M. R. Lemež.

Vladimir Knaflič: „Jugoslovansko vprašanje“.
(Politična razmišljanja o priliki balkanske vojske).

Začetkom leta je spisal Knaflič vrsto člankov, katere je združil pod skupnim naslovom „Jugoslovansko vprašanje“ ter jih izdal v obliki knjige v založništvu Lavo-slava Schwentnerja v Ljubljani.

Iz dela je sicer čutiti strem-ljenje pisatelja, ki kaže, da je ho-tel globoko in široko fundirati svoje delo, da je hotel pronikniti v bistvo „Jugoslovanskega vprašanja“, je gledati v mozaiku Evrope in na podlagi dobljenih dejstev poiskati smeri za razrešitev tega eminentno evropskega vprašanja, ki pa tvori le del splošnega narodnostnega problema. Ali že prvi splošni vtis pokaže, da je bilo to le stremljenje, katerega Knaflič ni uresničil, tako da mora človek razočaran odložiti knjigo.

Snov je razblinjena in površno predelana, problemi povsod pričeti, ali nikjer pisatelj ne pronikne v njih globine, poišče one „prvce“ (str. 3), kakor nam je obljubil v uvodnih besedah. Naslov dela je sicer „Jugoslovansko vprašanje“, ali prej bi bilo na mestu, če bi tam stalo „Avstrijsko vprašanje“, ker je edino ta snov, okoli katere se vsaj malo osredotočuje cela razprava. Dalje je hotel pisatelj dati celemu spisu znanstven značaj, ali to se mu je posrečilo le na videz, ker po vsebini je delo vse prej ko znanstveno. Ni znanstvenosti v tem, da vpletate razna splošna izvajanja, da citirate tega ali onega znanstvenika, da se poslužujete znanstvene terminologije in tudi ne v tem, da ste pokazali stremljenje po globoki in široki fundaciji, ampak bila bi znanstvenost v tem, da bi bili vaše strem-ljenje tudi uresničili pri obravnavanju celega vprašanja. Tu pa g. Knaflič ni uspel, kakor hočem pokazati. Človek dobi vtis, da delo

ni nič drugega kot površna kompilacija raznih ekscerptov, ki jih je pisatelj nanizal z gledišča Palackega izreka: "...bilo bi treba Avstrijo ustvariti, če bi je ne bilo" (str. 8). In končno se tudi ni možno zadovoljiti s koncepcijo celega dela. Vse je spisano preveč v žanru novic po vzorcu naših političnih časopisov (razmere v Avstriji, turške razmere, dobri Avstrijci, itd.) Toliko besed in pripovedovanja in vendar nam vse prav malo pove! Ali mar mislite, da pri spisovanju brošur ni treba truda, temeljitosti, globokosti, jedrnatosti in samokritike? Vsega tega namreč v spisu ni najti.

Da se z delom bliže seznamimo! Ponesrečen je že začetek, ko izvaja pisatelj: "...jugoslovansko vprašanje, deleče se na več poglavij: Na avstrijsko vprašanje, balkansko vprašanje in na jugoslovansko vprašanje v ožjem smislu besede" (str. 3). Jugoslovansko vprašanje je vendar treba strogo ločiti od avstrijskega in balkanskega vprašanja, ne pa jih koordinirati in končno rešiti celo jugoslovansko vprašanje s stališča avstrijskega imperializma. "Ponesrečeno", pravim, je delo vsled tega, ker g. Knaflič ne obravnava jugoslovansko vprašanje s stališča prirodne socialne skupine "naroda", ampak s stališča "avstrijske državne ideje": "...narodi čakajo na končno uresničenje avstrijske državne ideje" (str. 71), ki jo stopnjuje končno v idejo podonavsko-balkanske državne celote (str. 90). K temu le eno vprašanje! Ali dejstva ne govorijo dovolj jasno, da država ne more več biti sama sebi namen (vsaj v Evropi ne), ampak da ima svoj pomen in pravico do obstoja le kot izraz življenja prirodne socialne skupine "naroda"?

Psihologično (avstrijski milje; dejstvo, da biva polovica Jugoslovancev onkraj črno-rmenih mejnikov) in logično (Palackega nazor o potrebi obstoja Avstrije) je sicer razumljivo, da je prišel pisatelj do takega zaključka. Vprašanje je

samo, če pomeni ta zaključek tudi rešitev jugoslovanskega vprašanja.

Palackega izrek tvori temelj, na katerega je razpredel gospod Knaflič svoja izvajanja o jugoslovanskem vprašanju. Ali ne razodeva morda to dejstvo neko podzavestno psihično vez z vladajočim avstrijskim miljejem, ki je oropal marsikoga samostojnega mišljenja brez predsodkov v zadevi narodnostnega vprašanja? Dokazi na podlagi zemljepisnih, etnografskih in gospodarskih razmer, ki naj podpro ta nazor Palackega in ki ga raztegnejo konec koncev na ves Balkan in diktirajo podonavskobalkansko državno enoto (str. 19 sq), pač ne morejo držati in prepričati.

Predvsem, kar se tiče nazora samega, je treba pomisliti, da je to nazor Čeha Palackega in da je s tega gledišča popolnoma razumljiv, danes (usoda je zagovzdila Čeha sredi med Nemce; rastoča industrializacija in kapitalizacija Čehov na ozemlju, ki ga obdaja železni obroč nemškega kapitala; hiperprodukcija inteligence in naraščanje naroda; tok češkega izseljevanja na Nižje Avstrijsko in na Dunaj) še mnogo bolj kot za njega dni. Palacky je pač že takrat proniknil v bistvo češkega vprašanja in kot Čeh ga ni mogel rešiti drugače kot v smislu avstrijske državne ideje, ki se krije slučajno s češko idejo.

Da bi pa veljalo to tudi za Jugoslovane? Da, morda s stališča sentimentalne ideologije slovanstva, nikdar pa ne s stališča zdravega političnega razuma. Mi imamo skrbeti predvsem zase in se oprijeti onega treznega egoizma, ki ga izvajajo Čehi že dolgo in ki jim je pomagal daleč naprej. Taki abstraktni, četudi z navideznimi dokazi podprti sklepi per analogiam, ki pa ne morejo prepričati, vodijo le na stranska pota in ne morejo zadeti bistva vprašanja.

Pišete: "Avstrija bi bila že davno razpadla, če bi vkljub nerodnosti njenih voditeljev osredotočujoče sile vendar ne bile močnejše

od sredobežnih" (str. 9). Ali ste nam pokazali njih moč, njih medsebojno razmerje, njih izvor, ali ste jih sploh skušali poiskati? Vsega tega niste storili. Našteli ste sicer nekaj sredotočnih sil, ali samo našteli! In vendar bi bilo tako eminentne važnosti, da bi si bili o tem na jasnem, ker le v tem slučaju je dana možnost k smotrni in krepki politiki v dosego rešitve jugoslovanskega vprašanja, ki najde svojo prvo mirno točko še le v politični združitvi vseh Jugoslovancev. Hitrost razvoja se da sicer ovirati s kratkovidnimi in plitvimi represalijami od strani onih, ki so še vedno mnenja, da je namen države "vladati", ki nimajo oči za dvojne najsilnejših elementarnih sil: za demokratizem in narodnost. Ali s tem se ne ustavlja tok razvoja, ker te prodirajoče elementarne sile podirajo in podrž še tako trde zidove in njih branitelje. Tragika oviranja je le v tem, da se izgubljajo najboljše energije v tem boju, ki bi se obrnile sicer v pozitivno smer napredka.

Kaj čudno dirne stavek: "Avstrijski narodi lahko s ponosom reko o sebi: Nismo se udali sili, ostali smo značajni" (str. 16). Taki nazori kažejo vso plitvost načina, kako se razumeva narodnost. Ali res nismo zmožni, da bi proniknili malo globlji v bistvo narodnosti, da bi spoznali jedro narodnostnih bojev? Ali narodnost ni kolektiven izraz življenja gotove skupine ljudi in ali ni to življenje ravno tako podvrženo zakonu samoohrane kot življenje individua? Sicer ste na nekem mestu govorili sami v tem smislu o narodnosti: "Beseda „narodnost“ ne pomeni le jezika..., marveč boj za biti ali ne biti onih tisočev in milijonov, ki govorijo ta ali oni jezik..." (str. 7).

In mimogrede še nekaj opomb o ideji „malega naroda"! Pišite: „Ideja malega naroda je ideja čim največjega kulturnega napredka vsporedno z velikimi narodi, toda na podlagi samobitnosti, demokracije, neodvisnosti, samouprave in

neoviranega političnega, upravnega in socialnega razvoja" (str. 18) in slično: „Mal narod si je v svesti, da mora tudi on stremeti h kulturi, in sicer stremeti tako, da bo vsak njegov član v isti meri te kulture deležen, kakor člani velikih narodov" (str. 17). Ne uvidevam, da bi bila to specifično ideja „malega naroda", mislim marveč, da je to tudi stremenje velikih narodov. Pač pa sem mnenja, da je specifikon „malega naroda" edino v tem, kako doseči isti splošni napredek kot veliki narodi, kako korakati vsporedno z njimi in kako doseči ono stopnjo, da zamore „mali narod" tudi sam kazati pot napredka.

Ali vrnimo se k vašemu dokazu, da je Avstrija kategoričen imperativ zemljepisnih, etnografskih in gospodarskih razmer in da se ta imperativ razteza i na Balkan! Na treh mestih (str. 4, 8 in 19) skušate sicer dokazati Palackega tezo, ki ste jo vi še razširili na Balkan. Ali ti dokazi so izvedeni skrajno površno, da se ni možno zadovoljiti z njimi.

V ilustracijo načina pisateljevega dokazovanja naj citiram iz knjige: „Kakor se vzhodne Alpe, Sudeti s svojo kotanjo, Karpati, Galicija in podonavska ravan, Ilirija in Posavje prirodno grupirajo ob Donavi ter spajajo tako srednjo Evropo z njenim jugovshodom, tvoreči prehod od nje na balkanski trikotnik med Jadranskim, Egejskim in Črnim morjem, s prehodom v Malo Azijo, tako se tudi narodi okrog te Donave in na tem balkanskem trikotniku grupirajo, sicer kaleidoskopično v etničnem, pa z uprav rafiniranim prirodnim seskupljanjem v gospodarskem oziru. Od industrialne Češke preko trgovinski Dunaj ob Donavi doli, ob Donavi gori, na desno in levo, v Rusijo, pa na Črno morje, pa v Trst, pa v Solun... ta raznolikost ljudi, jezikov, blaga, trgovskih zvez, prometnih žil, pa vendar eno skupno gospodarsko ustrojstvo: Podonavsko-balkansko" (str. 8). In

na ta čuden dokaz sledi apodiktikalna trditev: „O razpadu Avstrije se torej ne more niti teoretski govoriti“ (str. 9).

Da podprete vaše dokaze, citirate Ratzela: „Država se mora ohraniti z onimi sredstvi, s katerimi je nastala“ (str. 19). Vendar pa je to tako splošna misel, ki pove bore malo, ker se da z njo operirati na vse možne načine.

Če bi bili statično in dinamično temeljito preiskali Avstrijo, bi bili morda prišli do prepričanja, da so za postanek, razvoj in sedanji obstoj Avstrije odločilne vse druge notranje in tudi zunanje sile, kot ste jih omenili vi. Zlasti pri dinamični preiskavi bi bili našli, da so od vas našlete sredotočne sile igrale prav minimalno vlogo. Morda bi bili našli, da je Avstrija pretežno produkt krepke in smotrene politike habsburške dinastije kakor pravite tudi sami mimogrede: „Priključene pa so nam bilo (sc. province) kot take, torej zgolj po zgodovinskih vidikih v interesu hišne moči dinastije, včasih v interesu svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti, enkrat po naročilu Evrope, nikdar pa po globokem sociološkem ali gospodarsko-političnem razumu“ (str. 23). Morda bi se bili tedaj tudi izognili temni mistiki o „neki gotovi politični previdnosti, ki vodi usode narodov sama od sebe“ (str. 19), kateri previdnosti so baje sledili ustanovitelji Avstrije. Kdo je ta „politična previdnost“, kaj je nje bistvo, o tem ne izvemo ničesar. Razlagati tok dogodkov s takimi mističnimi silami se zadovoljuje sholastika, ne pa znanost, ki hoče pronikniti v bistvo stvari in spoznati njih razmerje v prostoru in času.

Ali važnejša je statična preiskava, ker ona nam razkrije sedanjo, obstoječo, ki tvori podlago za bodočnost, ki si jo hočemo zavestno ustvarjati sami, ne pa da bi bila naša bodočnost odvisna od slučajev kot je bila do danes.

In pri tej statični preiskavi bi bilo potrebno, da bi nam bili pokazali kolikor možno vse sredotočne in sredobežne sile. Pokazati pa se ne pravi jih našeti, ampak najti njih izvor, pojmovati njih bistvo, premeriti njih moč in spoznati njih medsebojno razmerje. In niti to ne zadostuje; treba bi bilo gledati te sile z gledišča jugoslovanskega vprašanja, v mozaiku Avstrije in Evrope. Šele tako bi bila slika jasna in odprte smeri za razrešitev jugoslovanskega vprašanja. Dvomim, če bi bili potem napisali tako absolutno trditev kakor ste jo napisali na strani deveti zgoraj. In še bolj dvomim, če bi bili napisali: „Kot do bri Avstrijci.... priznavamo gospodarsko in prirodno potrebo enotne in velike Avstrije...“ (str. 89). Kot Jugoslavlani gospodarsko potrebo??

Ali o vsem tem ni govora v delu. Vem, bilo bi treba precej truda in časa k takemu spisu, ali potem bi tudi dali res kaj temeljitega in „razmišljanja“ bi nam bila dragocen prispevek k rešitvi jugoslovanskega vprašanja. Po takem znanstvenem raziskovanju pa bi bili prišli tudi gotovo k vse drugemu zaključku kot Čeh Pa la c k y.

Dolga izvajanja o Avstro-Ogrski zapuste v bralcu vtis, da se hoče rešiti avstro-ogrsko narodnostno vprašanje, ne pa jugoslovanskega. Prav lepi so sicer zaključki o centralistični Avstriji na federalistični podlagi, ali dejstva govore prejasno; narodnostna, federalistična Avstrija bi bila protia vstrijska. Besedno zveni to sicer paradokсно, ali sociološko je to trdo dejstvo.

Na dolgo in široko nam dalje pripovedujete o avstro-ogrskih razmerah in jih razpredete skoro skozi celo knjigo, da čuti čitatelj nehoti ponavljanje. Tak način razpravljanja bi bil morda na mestu za kako informativno delo inozemcem o Avstro-Ogrski, ali tudi tedaj bi bilo treba več jedrnatosti in smotrenosti. Nikakor pa se ne

2. pristopniška
hoče reči

moremo zadovoljiti z načinom razpravljanja mi, ki živimo v teh razmerah in jih čutimo dan na dan na lastnem mesu. Mi moramo zahtevati več, in sicer sociologično analizo teh razmer. Morda bi bili prišli po temeljitem premostrivanju do prepričanja, da so te razmere posledica nekaterih odločilnih sredotočnih sil.

In kar velja o našem delu v celoti, to velja še mnogo bolj o onih mestih, kjer pisatelj govori o Balkanu, o turških razmerah, o balkanskih narodnostnih razmerah, o razmerju med Jugoslovani in Grki, o kulturnem, gospodarskem in socialnem življenju Jugoslovanov, o njih razvoju, o razmerju Evrope k Balkanu, o razvoju dogodkov na Balkanu itd. Nikjer nič poglobljenja in temeljitosti. Iz teh izvajanj si ni možno dobiti jasne slike o Balkanu in o razmerju Evrope k Balkanu, če je namreč sploh možno napraviti si kako sliko. In ko pisatelj razpravlja o razmerju Avstrije k Balkanu, ne izvemo ničesar o razmerju avstrijskih Jugoslovanov k Balkanu, četudi bi bilo ravno to najvažnejše.

Morda zadostuje Knafličevo delo oni slovenski publiki, ki išče po časopisju le dnevne novice, senzacijska poročila in prečita k večjemu še kak prazen podlistek, ki pa ne čuti potrebe po globokih in resnih razpravah, da bi zasledovala s kritičnim očesom tok dnevnih dogodkov ali da bi ji bila politika kaj več kot samo šport in dobrodošla snov za kavarniške pogovore. Gotovo pa ne zadostuje in tudi ne more zadostovati Knafličevo delo oni slovenski publiki, ki ji je politika proketo resna življenska zadeva. Najmanj pa se zamore zadovoljiti s Knafličevim delom socialist, ki ima pač največji interes na temeljiti rešitvi narodnostnega in posebno jugoslovanskega vprašanja.

C. P. — K. Gersin: Altserbien u. d. albanesische Frage. Wien 1912. Anzengruber-Verlag, Brüder Schitzky. Wien Leipzig. 55 str. 80.

Vojna, ki se je pravkar vršila na Balkanu, je med drugim izvala množico monografij in brošur, ki se pečajo bodisi z vojno samo, z njenimi vzroki in posledicami, bodisi skušajo osvetliti svetu malo poznane razmere na Balkanu. V sporno vprašanje avtonomne Albanije posega brošura, ki jo je na Dunaju izdal Slovenec dr. Niko Zupanič, muzejski uradnik v Belemgradu. Razume se torej, da je brošura bolj političnega nego strogo znanstvenega značaja, vendar pa se avtor ne izigrava v gostobesednosti in fantastičnem strankarstvu, temveč nam skuša z hladno in mirno objektivnostjo — kolikor je to pač pisateljem politično-tendencijskih spisov mogoče — na podlagi kulturno-historičnih in etnografskih dejstev rešiti zadevo, nad katero stresajo diplomati svoje glave. Avtor je mnenja, da bi postala avtonomna Albanija nova mohamedanska država, nevarna ne samo balkanskemu, ampak radi avstrijsko-italijanske rivalitete v Albaniji, tudi splošno evropskemu miru. V tem tiči gotovo nekaj resnice in naravnost svetovno - zgodovinski dovtip je, da se zavzema za avtonomno Albanijo Avstro-Ogrska, ki je napram nenemškemu narodu v lastni državi pač vse prej nego avtonomno prijazna. Isto tako pa je sigurno, da si vstvarijo velesile z avtonomno Albanijo novo poprišče večnih diplomatskih ljubosumnostij, ki bodo nadomeščala prejšnjo „reformiranje“ v Macedoniji in Stari Srbiji. Trditve avtorja, da Albanci ne tvorijo narodnosti za se, da nimajo niti zgodovinske niti kulturne preteklosti, je pač kot pavšalno trditev treba vzeti kolikor toliko na rovaš politične tendencijoznosti. Brošura obsega sledeča poglavja: I. Vojna. II. Kosovo. III. Stara Srbija. IV. Albanija in Albanci. V.

Albansko-srbsko vprašanje in Avstro-Ogrska in Epilog. Kakor je razvidno iz tega pregleda, nudi brošura, ne glede toliko na razne sodbe in zaključke avtorjeve, nego na temeljito vsestransko poznavanje položaja in razmer, dokaj interesanten vpogled v kulturno-historični razvoj in stanje severno-zapadnega okrožja in prebivalstva na Balkanu.

V. Knaflič. Janez Ev. Štuhec: Slovenska narodna mladina, Muršček — Kapela 1912, tiskal D. Hribar, samozaložba, 452 strani.

Na slovenskem književnem polju se je pojavila pred nekaj meseci zanimiva knjiga, politična knjiga o mladini.

Kmečki mladenič, ki je bil več let v srednjih šolah, pa se je potem posvetil gospodarstvu na svojem posestvu, ker so mu bili umrli stariši, prematra (prav: motri*) politično življenje okrog sebe, NB politično življenje v slovenski vasi in slovenskem trgu ob severovzhodni jezikovni meji. Zasluti z vsem čustvom svoje mlade in idealne duše nedogledno mizerijo sodobne slovenske politike, ki nima smisla niti za praktično politično življenje, niti za socialno strukturo naroda, niti za izobrazbo in narodno obrambo, — pa vidi, da tu nekaj ni v redu. Sicer nima dovolj vpogleda v našo politično zgodovino, nima metodičnega znanja v neizprosni doslednosti, s katero se razvijajo pri nas reči, zato tudi nima povsem jasnih misli v preosnovi našega narodnega dela. Toda kedo pa je danes pri nas metodičen, koliko jih je, ki nimajo vpogleda in jasnosti, ki pa po vrhu tudi nimajo več idealov, ljubezni in volje?! To pa ima naš avtor. In če se je nam kritikom nekdanj zamerilo, ko smo odklonili Abditusove „Socialne probleme“, ker nismo dovolj vpo-

števali „ljubezni“ — dasi je šlo tam za metodo, ne pa za ljubezen — treba pri tej knjigi pribiti: buditi med kmečko mladino ljubezen do političnega dela in protestirati proti samozakrivljeni politični mizeriji, vse to brez teoretiziranja, je notranji namen tega spisa, in zato se mi zdi vesel znak, da prihaja ta poizkus politično-literarnega diletanstva, četudi od posameznika, ravno od severne meje in da je tisti, ki je poizkusil ta korak, mlad in razmeroma visoko izobražen kmečki posestnik, zaradi svojega idealizma mnogo boljši nego večina onih slovenskih 800 vseučilišnikov, ki žde brez idealizma in brez interesa v velikih mestih.

V ostalem se ta književni proizvod seve ne dviga nad diletantizem. Osnovna ideja spisa je: „Ustanovitev vseslovenske mladinske organizacije, ki naj bi razširila med organiziranimi, zlasti kmečkimi mladeniči poznanje slovenskih potreb in zadržev ter sredstva izboljšanja pa gojila med člani in članicami poštenost, nrvnost, ljubezen do grudi, idealizem, splošno izobrazbo in zlasti pospeševala narodno zavest v obmejnih vaseh in trgih ter podpirala maloštevilno in šibko slovensko meščanstvo oziroma tržanstvo“. — V podrobnem da je avtor navodila in pravila za snovanje društev in knjižnic, prirejanje zabav, vodstvo narodno-obrambnega dela, kjer pa vidi le zunanosti: slovenske napise, poštna pečate, svoji k svojim, ne pa velikega narodnogospodarskega pomena priseljavanja, odseljavanja, kolonizacije, raznarodovanja delavca in kmeta v obrtnih in industrijskih krajih. Iz psihologije navadnega nepristranskega človeka, ki govori s politiki — se prej naučimo spoznavati svoje temeljno pogreške, nego pa iz najduhovitejšega grmečega govora nasprotnikov. V tem oziru je pričujoči spis o mladini sicer nezaslišan, v javnosti prezrt, toda resničen in težak „J'accuse“.

*) motriti, intueor zusehen, srbsko смотрѣть, isto, rusko.

Socializem.

Literatura. H. Pajer.

Kolektivism čili hospodárské tendence socialismu. Napisal Evžen Štern. Nakladem Ústředního dělnického hnutí v Praze.

Brošura ima namen, kakor pravi F. V. Krejčí v predgovoru, objasniti gospodarski cilj socializma in ga zagovarjati pred napadi, diktiranimi od razrednih predsodkov in pa pred napadi izvirajoč iz skeptične nezaupljivosti. Spis ne prinaša nikakih na novo objavljenih resnic ali pa novih gospodarskih pojavov. Zato pa skuša pisatelj z mirnim, stvarnim, koncentriranim in popularnim načinom na podlagi vestno preštudirane socijalistične literature pojasniti socijalistično stališče glede kolektivistične preuredbe človeške družbe.

Zanimiv pa je avtor sam. Je to mlad, delavni akademik, duševni vodja socijalistične skupine čeških akademikov, ki je bil še nedavno pripadnik realistov, kateri tvorijo na Češkem takorekoč prehod iz buržoazije v soc. demakracijo. Realizem dovoljuje oni inteligenci, ki je že v akademičnih letih dovzetna za globokejšo razmišljanje o socializmu in katera po svoji politični izobrazbi in poštenosti ne bi nikakor mogla ostati v pristni meščanski stranki, ostati na sredi pota doslednega in praktičnega socializma. Realizem onemogočuje, vsled svojega nejasnega in negotovega stališča skeptičnemu delu inteligence premisliti svoje politične ideje dokonča in nudi priliko ostati v taki razdalji od konsekventnega socializma, da si prihrani s tem marsikatero neprijetnost in šikane, katere povzroča meščanska privatno-kapitalistična družba tako rada socializmom. Stališče realistov je približno sledeče: Niso principijelno proti kolektivismu in tudi ne proti individualističnem gospodarstvu. Na mesto apriornega cilja in apriorne smeri postavljajo

empirijo. Zato hočejo biti za ono gospodarsko formo, ki po danem znanstvenem stanju, najlepše odgovarja človeški družbi. Za kolektivizem so le do te mere, v kateri je to družbi v korist in za obstoj privatne lastnine le, ako bo to koristno. (Iz referata F. Fonska na III. shodu napredne napredne češke mladine 27—29/IX 1912 v Plznu). Kakor je razvidno vodi to stališče k skepsi in političnem fatalizmu. Zato se je E. Štern tudi z nekajimi vrsticami dotaknil svoje realistične minulosti ko pravi: „Sodim, da ostane politika onega, ki se druži k principu privatne lastnine, akoravno v kulturnih vprašanjih radikalizuje. Je jokava politika dobrega srca, katera hoče položaj slabejših le sladiti in ne pa preurediti današnji družabni red. Tak demokratizem je le prenovljen liberalizem. Napram njemu se dajo porabiti besede Masaryka, katere pa se dajo žalibog obrniti proti avtoru samemu: Liberalizem je velik dogovor, vzdržati družbo na ta ali oni način na pokvarjenih temeljih. pri tem popraviti nekoliko na njenem poslopju, včasih se morebiti dotakniti tega ali onega temeljnega stebra, ampak le dotakniti; lenobene temeljne revizije“.

Zanimive in krasne pa so besede, katere je napisal Š. v zadnjem poglavju kjer piše o stališču inteligence v bodoči kolektivistični družbi in ki se glase popolnoma drugače kakor besede onih ljudi, ki hočejo zagovarjati neetičnost v politiki in egoističen utilitarizem. Š. pravi: „Socijalistična družba neče zgraditi samo novo državo; da jo bo mogla zgraditi in vzdržavati mora si pred vsem vzgojiti novega človeka, ki bi podrejal svoj prospek, prospehu družbe... Čim večja je prava inteligencatim močnejša je nesebičnost. Ljudje vikoče duševne kulture ne lepijo na gmotnem bogastvu. V sedanji,

gospodarsko barbarski družbi, katere najsilnejša tendenca je robati egoizem, ki se nam javlja v življenjskem, razrednem boju, poznamo vrsto proslulih, nesebičnih posameznikov, katerih gonilna sila ni navadni koristolovski interes, temveč gotova, idealna ali npravna nesebična stremiljenja; to niso samo znanstveniki, gotovi umetniki in politiki, temveč tudi cela vrsta navadnih ljudi. Zakaj bi te izjeme v drugačni gospodarski okolici, v kateri bi bila posamezniku odvrnena nevarnost gospodarske bede, kakor tudi odvzeta možnost brezmejnega obogatitja, v kateri bi bil potlačen ne samo razredni boj temveč tudi vojne med državami in sedanja oblika boja med narodi, zakaj bi ne mogla v tej družbi postati nesebičnost vseobčna? ... Kolektivistične družbe ni želeli, niti ni na njo misliti, kakor pri vsaki zdravi družbi, brez silne inicijativne delavnosti posameznikov. ... Gotovo je, da bodo tudi v bodočnosti nadarjeni ljudje stremili doseči prva mesta, Ampak, radi zмене razmer in nazorov ne bodo delali za svoj osebni profit, temveč le, da zadostijo svoji inicijativni in tvoriljski potrebi in da udeležujejo svoje ideje. Energija, katero razsipa povprečen posameznik na lovu za kolikor močnejše največjim kupom denarja, bo speljana predrugačena oziroma prevrednočena v stremiljenje, kar najbolj spopolniti svoje delo, svojo vsebino in rodbinsko življenje, da bodo v stanu, kolikor možno največ darovati idealu bodoče družbe: koristiti celoti.“

Der čechoslawische Socialdemokrat.

Pod tem naslovom je začela izdajati češkoslovanska soc. dem. stranka poseben informativen list v nemškem jeziku. V prvi številki, ki je izšla 15. marca t. l. je natisnen na prvem mestu članek redaktorja L. Wintra pod naslovom „Kaj hočemo“, kjer se proglašuje, da k

izdajanja tega lista ni prišlo samo radi spora glede forme strokovnih organizacij med nemško in češkoslovansko soc. demokracijo, ker se je v njih vrstah čutila ta potreba že pred leti. V omenjenem članku stoji: „Spor, ki je nastal v avstrijskem delavskem gibanju je povzročil neodvratno nujnost, da se izdaja ta list. Posebno pa od one dobe, ko je bila poklicana tujina da izreče v tem sporu svojo sodbo. Videli smo v Kodanju, kako so sodrugi, kateri so nas sodili, razgluševali svojo sodbo na podlagi jednostranskih informacij in to vidimo skoro vsaki dan v tujezemskem tisku. Bili smo obtoženi in skoro vsak dan se nas toži pred Internacijalo; zato ne smatramo samo kot svoje pravice, temveč tudi kot svojo dolžnost, da priborimo sluh češkoslovanskemu delavstvu. Tako stopamo pred javnost, pred Internacijalo. Mirno in dostojno bomo odvrčali proti nam naperjene obtožbe; povedali bomo Internacijali, kaj je češkoslovanska soc. demokracija in kaj da hoče. Bilo bi zelo umljivo, ako bi vporabljali pri svojem zagovarjanju ista sredstva, katera so se vporabljal dosedaj proti nam. Vendar bomo stremili se temu izogniti, kajti upamo, da bo zadostovalo že samo izdajanje tega lista k temu, da se bodo naši obdolžiteljci držali v mejah resnice in stvarnosti. One, ki so udeleževali obsodbo proti nam, smatramo samo za dočasne nasprotnike; pač pa smo prepričani, da postanejo po nedolgem času zopet naši sobojevniki in sodelavci — najsibo na podlagi sklenitve miru ali pa vsled nastale stiske. Zato ne ukrenemo ničesar, kar bi obteževalo to možnost; pač pa ukrenemo vse, da isto dovedemo.“ List izhaja 1. in 15. vsakega meseca in stane 4 K na leto. Uredništvo in upravnništvo se nahaja v Ljudskem Domu v Pragi, Hybernská ul. 7.

Ker je pisan list v svetovnem jeziku, zato je dana s tem možnost, da se informira vsakdo, ki ni več

češkega pač pa nemškega jezika, direktno o hotenju in delovanju češkoslovske veje bojujočega se socializma. Za nepristransko in stvarno sodbo glede znanega spora je treba slišati oba zvana.

Drobna kronika. Z novim letom jel je izhajati v Londonu The Daily Citizen, za katerega je Labour Party (delavska stranka) založila 70.000 šterlinov, t. j. nad poldrugi milijon kron. Za nadaljno vzdrževanje lista sklenila je National Conference of the Labour Party, ki šteje poldrug milijon članov, dne 7. marca 1913, da vsak član skozi tri leta donese no 1 sh., kar da za tri leta garancije preko 5 milijonov kron.

Na poziv internacionalnega bureau v Bruselju je stranka podpisala 200 šterlinov v podporo bednih delavskih družin na Balkanu ter je The Daily Citizen nabral v dobrem tednu v isto svrhu 212 šterlinov, skupaj torej blizu 10.000 kron.

V Madridu premenil se je s 1. aprilom 1913 „El Socialista“ v dnevnik. List izhajal je dosedaj 2-krat na teden ter ga je ustanovil l. 1885 Pablo Iglesias.

L'Humanité v Parizu jel je izhajati na šestih straneh ter izkaže dotični fond blizu 50.000 frankov prostovoljnih doneskov delavstva.

V Chicagu je socialistična stranka poleg sekretarijata ustanovila tehničen bureau, ki ima nalogo, da centralizira zakonodajno delo strankinih poslancev v različnih državah. Delavskih 20 zastopnikov je zadnje leto predložilo okoli 500 zakonskih predlogov, ki se tičejo delavstva. Da se spravijo ti predlogi v sklad tako, da bodo proletarski zastopniki principijelno enako zastopali delavstvo, se je otvoril tehnični bureau. Ob enem se je obvezalo 150 attorney (odvetnikov) dajati svoje pravno zastopstvo na razpolaganje strankarski organizaciji. Izmed social-demokratskega dijaštva visokih šol pa se je izbral

odbor 30 članov različnih strok, katere naj prouči in predela različne pravne, ekonomične in socialne probleme in stavi na razpolaganje tehničnemu bureau.

Zadružništvo. Anton Kristan.

Delavsko konzumno zadružništvo na Nemškem je letos izgubilo dvoje strokovnjakov, ki sta zavzemala najvažnejši mesti v gibanju. Max Radeštor (+ 10. jan. 1903) je bil l. predsednik „Osrednje zveze nemških konzumnih društev“. Emil Kaltöfen (+ 24. febr. 1813) pa je bil l. predsednik Velenakupne družbe nemških konzumnih društev. Kaltöfen je ustanovil l. 1890 konzumno društvo v Werdau, kojega prvi poslovodja je bil. L. 1897 je prevzel mesto poslovodje konzumnega društva „Vorwaerts“ v Draždanih. Odlično je sodeloval pri ustanovitvi Velenakupne družbe nemških konzumnih društev, bil je njeni nadzornik od l. 1898 do 1902. Pozneje pa je postal l. predsednik. Mož neutrudljive delavnosti in energije!

Kako ogromnih dimenzij je nemško konzumno zadružniško gibanje se povzame lahko iz dejstva, da že ni mogla „Osrednja zveza nemških konzumnih društev“ s firmo Kaufmann et Co. obvladati vseh zadružniških edicij. 26. nov. 1912 se je ustanovila v Hamburgu družba z omejeno zavezo pod imenom: „Verlagsgesellschaft deutscher Konsumvereine“. —

„Jahrbuch der internationalen Genossenschaftsbewegung“ je početkom tek. leta izšel pod uredništvom dr. Hans Müllerja. Je razdeljen v dva oddelka; v prvem podaja mednarodno zadružništvo statistiko, v drugem pa opisuje dr. Müller življenje dr. Williama Kinga in njegov pomen v zgodovini zadružništva. Knjigi, ki obsega 288 strani, je pridejan portret dr. Kruga. „Jahrbuch“ je za vsakega, ki se peča z zadružništvom, prav potrebna knjiga. —

Avstrijska delavska konzumna društva trpe letos zelo po splošno občutni krizi. Zdi se mi pa, da bo to imelo prav dobro posledico. Delavske strokovne organizacije imajo danes po raznih hranilnicah in bankah naloženih kakih 40 milijonov kron za $4\frac{1}{2}$ — $4\frac{3}{4}$ —5% obrestno mero. Ti milijoni pomagajo kapitalizmu delati novih profitov. Konzumna društva delavcev in pa Velenakupna družba avstrijskih konzumnih društev morajo iskati za visoke obresti posojila in tekoče kredite pri bankah. Mar nismo že zmožni teh milijonov sami upravljati? Kolikor smo poučeni, se o tem sedaj prav temeljito razpravlja. Tudi mal početek se je v naglici že napravil. — Ista konzumna društva trpe pa tudi še vsled drugega nedostatka. Za vodilna mesta manjka sposobnih mož. Zato je osrednja Zveza sklenila za letos oživotvoriti šolo oz. kurz za poslovodje s sledečim učnim načrtom:

1. Zgodovina in literatura	
zadružnega gibanja	3 ure
2. Zadružniška poslovodaja	6 "
3. Davki in pristojbine	12 "
4. Obrtni red in trgovstvo	
pravo. Delavsko pravo in	
zavarovanje	4 "
5. Knjigovodstvo in korespondenca	36 "
6. Pouk o delu v zadružniških podjetjih	14 "
7. Nauk o spoznavanju blaga	14 "
8. Pouk o tarifih	2 "
9. Zavarovalništvo	2 "

Predavali bodo: dr. K. Renner, dr. B. Karpeles, revizorji Wilhelm Kaff, Rausnitz Kunke ter poslovodji Velenakupne družbe za avstr. konz. društva. Kurz bo trajal od 7. sept. do 4. okt. tek. leta.

Največje delavsko konzumno društvo v Avstriji, „Erster niederösterreichischer Konsumverein“ na Dunaju je z aprilom tek. leta popolnoma prešlo v roke organiziranemu delavstvu. Predsednik upravnega sveta je sedaj bivši drž. posl. Eldersch, predsednik nadzorstva poslanec Domes, tajnik in glavni vodja pa čili sodrug Vuković,

dosedanji ravnatelj združenih konz. društev v Gloggnitzu in Neunkirchenu. „Prvo nižjeavstrijsko konzumno društvo“ je imelo v minulem letu 44.257 članov, ki so kupili v 43 društvenih prodajalnah blaga za 13.935.810 kron 82 vin. Društvo je v lastni produkciji napravilo blaga lani za 8.700.344-33 K. in sicer:

Kruha v pekarni za K	2.849.561.—
mesenin	" " 2.052.041.—
v mlekarni	" " 2.438.788.—
v kletih	" " 712.307.—
v kavožgalnici	" " 647.644.—

Člani so prejeli 5% dividendo. Društvo ima rezervnega fonda 538.277 kron, deležev 378.592 kron ter hiš v vrednosti 1.724.341 kron. — Mogoče se sedaj na Dunaju vsa delavska konzumna društva združujejo v eno!

Centralizacijska stremjenja se v konzumnem združništvu namreč čimdalje bolj uveljavljajo, ne le med Angleži in Nemci — tudi med Italijani, ki imajo splošno za to malo zmisla. Zadružni listi poročajo, da se združijo v Milanu tri največja konzumna društva namreč „Unione Cooperativa“, Cooperativa suburbana, Cooperativa di via Sala — lani so imela ta društva 25.000 članov in $7\frac{1}{2}$ miliona lir prometa. Poleg teh treh je v Milanu in okolici se 27 manjših konzumnih društev, ki se jo pozneje tudi pridružila veliki združiti.

Duhovno gibanje. H. Tuma.

Meseca marca priredila je „Slovenska dijaška zveza“ ciklus predavanj. Aktualni ste bili predavanji Fr. Terseglava: Ali krščanstvo še odgovarja kulturnim potrebam modernega človeštva? in Dr. A. Korošca: O bodočnosti Slovencev na severni jezikovni meji. To zadnje predavanje je le malo povedalo o tem, kar bi obetel naslov. Predavatelj izhajal je iz dejstva, da smo narod delavcev in da smo si s svojo uporno silo znali ohraniti

lastno kulturo. V tem tudi vidi našo bodočnost. Predavanje bilo je precej optimistično brez posebnega utemeljevanja. Optimizem naslanjal se je na uspehe stranke, kakor je predavatelj očitno iz tega stališča naslovil na socialno-demokracijo grajo, da slovenske delavce prepriča nemški socialni demokrati. Pozitivnega nam predavanje ni nudilo, kolikor se pa očitano slovenski socialdemokratiziji odgovarja položaj organizacije na Stajerskem in Koroškem dejanskim razmeram. Delavstva je ali nemškega izvira ali pa vsled svobodomislnosti, višje nemške kulture jačje organizacije pritegnjeno v krog nemške socialne demokracije; kolikor pa je delavstva priseljenega iz dežele, stoji pod vplivom krščansko-socialne demokracije in je pod vodstvom duhovstva. Avtonomno jugoslovansko social-demokratično organizacijo očitano predavatelja toraj prav nič ne zadene. Razmere se izboljšajo takrat, kadar naraste dovolj slovenskega mestnega proletarijata.

Na precej višji stopinji bilo je prvo predavanje, dasi nam tudi to ni nudilo novega. Predavanje bilo je po obliki zaokroženo in predelano, vsebina je kljub vsej znanstvenosti stala na rezultatih že precej premaganih. Predavatelj je zgradil svojo trditev, da krščanstvo zadošča zahtevam modernega človeštva vseskozi na predpolagi, da je eksistiralo prvotno blagoženstvo in popolnost stvarstva in da je le temu sledil globoki prepad. Prirodnoznanstvo nam vendar nasprotno kaže razvoj prirode od jednostavnih živlenskih pojavov po današnjih kompliciranih, ki vrhujejo v človeku. Predavatelj je moral nehoti priznavati primenljivost (Anpassungsfähigkeit) cerkve, ki je vsegdar sledila potrebam; te nastajajo z razvojem in njim mora cerkev sploh slediti, ako hoče ohraniti vsaj deloma svoj vpliv vpliv.

Razdvojenost in negotovost sedanjega človeštva ne kaže toliko

potrebe krščanstva za naprej kakor dejstvo, da praktično krščanstvo kljub temu, da je imelo vsa sredstva duhovna in državna na razpolaganje, ni moglo preprečiti razdvojenosti in negotovosti. Krščanstvo torej ni nič drugega nego produkt zgodovinskega razvoja na gotovi etnografski, geografski in etični podlagi. Kjer se krščanstvo tej podlagi odteza, nima uspeha ter je islam isto povsodi izpodrinil, kjer je priroda bila ugodnejša zanj.

Konečno je kultura vladanje prirode, torej pozitivni vedi in iz tega se odraža delo in tehnika na prirodo. Delo je torej ustvarjajoče. Ker je krščanstvo zavzemalo v tem pogledu negativno stališče, radi tega je izgubilo v današnjem veku tehnike in dela svoj vladajoči pomen.

V. Knaflič. „Kulturna matica“.

„Ljubljana je naš kulturni problem, to stoji. Dokler ga ne rešimo, ostane razpoloženje za stagnacijo na celi črti; to tembolj, čimbolj se izčrpavajo stare delavne moči. Ali menite, da se da ta kulturni problem rešiti samo z listkom v roki, s kopico agitatorjev, pritiskom časopisja? Mislim, da o tem nihče ne sanja in žalostno bi bilo, če bi o tem kedo tako mislil. Vse politično delo in ves ugled časopisja ostane brezuspešen, dokler se ne ustvari močna vrsta tiste inteligence, ki hoče zdravih, kulturnega središča vrednih razmer, dokler ne preustrojimo temeljito mišljenja in čustvovanja meščanstva. Leonova Družba postane Kulturna Matica“. Ta Kulturna Matica naj bi združila vse svoje pozitivne sile v inteligentno vrsto in dobila po svojem znanstvenem in splošnokulturnem delu vpliv na krog slovenskega razumnštva ter s tem paralizirala delo naših Zapiskov, Vede, Maticе Slovenske, Socialne Maticе itd. Ona bodi zbirališče katoliškega razumnštva, zbiraj agilne moči za apologetiko, pravo, medicino, filologijo, pedagogiko, socialno poli-

tiko itd., ona hoče agitirati od osebe do osebe, prirejati sestanke, družabne večere, popularizirati znanost". — Tako piše in misli klerikalna mladina pri nas. Da ravno klerikalna, in da je Puntarjev članek v „Zori“ vzbudil veliko odziva po vseh slovenskih semeniščih in alumnatih, v Dijaški zvezi in Leonovi družbi, kjer se vrše zasebni razgovori o tem ter izdelujejo načrti in morda še kaj več, je značilno. Tačas pa se mora majhna kopica demokratičnih naprednih in socialističnih inteligentov in majhna kopica dijaštva boriti, ne le proti splošni letargiji, ki je obsedla široki krog slovenske inteligence, marveč tudi proti tihemu iz zasebnih razgovorov razvidnemu, po vstrajnem odporu nekaterih vplivnih gospodov in proti javnemu nasprotovanju mož, ki so kedaj obetali kaj več.

Umetnost.

Gledališče. VI. Knaflič:

L' amore dei tre Re.

Sredi marca je preletela nekatere dnevnikarje polemika o Sem Benelli-jevem slučaju v Ljubljani. Dr. Alojz Gradnik je poslovenil dvoje najbolj dejstev: dram tega refomatorja italijanskega odra, namreč: *Cena delle Beffe* in *Amore dei tre Re*. Ta dva krasna umotvora, o katerih je razmeroma še premalo referiral Oton Zupančič, so igrali z velikim uspehom po celem svetu, celo v hladni Angliji, in Nemčiji je sprejela ta dva umotvora z gromkim navdušenjem. Znak posebne kulturne borniranosti je, če se glasilo slovenske ljubljanske inteligence izgovarja čes: pri nas ta našminhana italijanska pretiranost ni prodrla. Okus slovenske inteligence je precej germaniziran. Toda Nemec se je ob italijanski pretiranosti imenovanih umotvorov naslajal, zato, ker te pretiranosti ni našel, kakor je ni najti v celi italijanski renesansi. Saj res ta dva umotvora

nista nič drugega, kakor renesančna epika, združujeta visoko svetovno naziranje in fino lirčno shvačanje prav dojemanje) modernega človeka. Če še dotični list trdi čes: „Ker na gledališke recenzije že davno nihče ničesar ne da, je naravno, da ni bilo za igro nobenega zanimanja“, potem tiči v tej činjenici (prav istina¹⁾), da ljubljansko gledališko občinstvo in njegovo glasilo ne razumeta visoke vrednosti imenovanih del, — prava gledališka oz. širša kulturna kriza, ki je že zdavnaj zajela „našo belo metropolo“. Ni toliko narodna dolžnost hoditi v gledališče, narodna dolžnost pa je, da kadar greš, greš k umetnini (prav: umotvor²⁾) in ne k opereti. Opereta je mikstura valčkov, flirta itd. tja smeš iti še le, če si preje že obiskoval umetniške igrakaze in se obenem na njih kot inteligenten človek naslanjal, ne iz mode, ampak iz svojega pristnega čustva, iz svoje srčne izobrazbe, — ravno v tej točki smo še po večini barbari. To razmerje je narodna dolžnost. Tvoja narodna dolžnost je, da hodiš k dobrim predstavam in izostaneš od onih, ki v Ljubljani splošno ugajajo, ali pa izostani od obeh. Le v poslednjem slučaju smemo govoriti o finančni krizi, s katero se glasilo slovenske ljubljanske inteligence izgovarja. Dokler pa za operete finančna kriza ne velja, je afera iz srede marca gledališki in kulturni škandal non plus ultra. Sram nas je lahko.

Lujo Vojnovič je napisal „Smrt majke Jugoviča“. Ne spominjam se, da bi videl to epično delo na ljubljanskem odru. Najbrže tudi to ljubljanskega občinstva ne

¹⁾ shvačanje—šlatanje je nepotreben hdvatizem, dojeti=erfassen, dojemanje,= das Erfassen, dojetje die Erfassung dojem, das Erfasste.

²⁾ činjenica nepotreben hrvaticem, istina Thatsache, dejstvo Faktum.

³⁾ umotvor Kunstwerk (Geistesgebilde) conf. samotvor. Naturwerk — umetnina, Kunstgegenstand. Uredništvo.

vleče. Seve. Herbsmanöver je kaj drugega.

Vojnovič je pred kratkim končal novo dramo „Ker tako hočejo velevlasti“. Premijera je sočasno v Beogradu, Zagrebu in Pragi. Vojnovič že ve, zakaj ni poslal rokopisa tudi v Ljubljano. Sicer se pa vidi iz tega tudi, da nas prezirajo že kulturnejši Jugoslovani, ki so se učili ravno pri Italijanih.

„Slovensko vseučilišče mora priti v Ljubljano; tam je naše kulturno središče!“ Tako govore, dejanja pa dokazujejo nasprotno.

Kultura. *)

S končano balkansko vojno stopilo je kulturno vprašanje glede Bosne in Hercegovine nujno na dnevni red. Za Avstro-ogrsko stališče na Balkanu je vprašanje šolstva po eni strani, kulture po drugi strani, značilno. Dočim je Bulgarska od leta 1878 število analfabetov zmanjšala za 24% in danes šteje 70% analfabetov, je Avstro-ogrška v Bosni in Hercegovini število analfabetov zmanjšala za okroglih 5% in šteje danes 87% analfabetov in to celo v glavnem mestu Sarajevu. Dočim je Bulgarska zgradila v 30-letni dobi 1691,6 km normalnotirnih železnic ter spojila križem vsa glavna trgovišča, je Avstro-ogrška pustila Bosno in Hercegovino brez železniške zveze z Adrijo. Nezdrava avstrijska politika je hotoma prirodno zaledje Dalmacije in Adrije držala odločeno. A celo sedaj se Avstro-ogrška neče iztrezniti ter pripravlja načrt direktne zveze Budapešt-Sarajevo v trgovskem interesu Ogrske, Banjaluka-Jajce-Mostar v vojaškem interesu avstrijskem. Trgovska zveza na korist Avstrije Split-Sarajevo še danes ni resno mišljena. Izven železnic v Serajevo so vse druge dosedanje le vojaškega pomena, ozkotirne 76 cm. Ako kaj označuje kulturno delo Avstro-ogr-

ske, je to izraženo v nje železniški politiki.

Češki trgovski svet zavzel se je pravočasno za organizacijo trgovine na odrešenem Balkanu ter zasnoval strokovni trgovski list Balkansky Lloyd v Zagrebu.

Razno.

„Die Gemeinde“. Nemška socialno-demokratska stranka v Avstriji je začela izdajati list, v kojem bo gojila komunalno politiko. Izhajal bo enkrat v mesecu. Prva številka se dobro reprezentira. Uredništvo je v rokah s. Ernsta Lenza. Stane pa 3 K na leto. Adresa: Verwaltung „der Gemeinde“, Wien V/I Rechte Wienzeile 97.

Mozes ali Darwin. Šolsko vprašanje. Spisal dr. A. Dodel, vseučiliški profesor v Curihu.

S tem naslovom je izdal I. 1911 bivši tiskarnar I. Pr. Lampret v Kranju brošuro, ki bi zaslužila po Slovenskem kar najširše domovanje. Prof. Dodel je na curiški univerzi svoj čas predaval o darvinizmu. Njegova predavanja so bila zelo obiskovana, zato jih je pozneje objavil v knjigi: Aus Leben und Wissenschaft (Verlag S. H. W. Dretz). Prvo predavanje je bilo: „Mozes ali Darwin“. In to imamo v slovenskem prevodu; — občinstvo pa, kolikor vem, nima te brošure, ki leži še vsa pri izdajatelju v Kranju. Priporočamo to brošuro, da jo otmemo pozabljenju. Cena? Mislimo, da ni draga — na naslovni strani ni napisana.

Bolniško zavarovanje. Meseca marca vršile so se v Sarajevu volitve v ondotno bolniško blagajnico. Zmagala je social-demokratska stranka s 1397 glasovi proti Hrvatski muzulmanski zvezi, ki je imela 271 glasov. Značilno je, da tvorijo nasprotstvo proti delavsko-socialdemokratski stranki v Bosni in Hercegovini hrvatsko-katoliški in konservativni muzulmanski elementi.

*) Pojem kultura rabimo v pravem pomenu besede kot rezultat tehnike.

Došle so sledeče knjige in časopisi:

VI. Knaflič, Jugoslovansko vprašanje.*) Ljubljana — Schwen-
tner 1912.

Ivan Cankar, *Milan in Milena*.*) Ljubljana — Schwentner
1913.

Maksim Gorki, Foma Gordjejev.^{*)} Gorica — Gabršček 1913.

Knjige Matice Šolske*) za leto 1912.:

Flora slovenskih dežel, I. snopič.

Eliza Kukovec, Domoznanstveni pouk v ljudski šoli,
I. snopič.

Fr. Hauptmann, Didaktika, IV. del.

Pedagoški Letopis, XII. zvezek.

Dr. Emil Brezigar, Vorboten einer Wirtschaftskrise Deutschlands.*) Berlin, Verlag Puttkammer & Mühlbrecht 1913.

Przeswit, politično-socijalni mesečnik, L. XXXI, Krakov.

Swiat Slowjanski, mesečnik, leto IX. zv. 1. Krakov.

Akademie, Revue Socialistická, Ročník XVII. Praga.

Slovanský Přehled, měsčník, leto XV, zv. 6.—7. Praga.

Průdy, mesečník, leto IV. zv. 4. Praga.

Vijesti hrvatskog društva inženjera i arhitekta u Zagrebu etc.
God. XXXIV, zv. 4.

Vijesnik bankovnih činovnika, leto V. zv. 4. Zagreb.

Omladina, leto IX. zvezek 9.—10., Praga.

Preporod, leto I. zv. 8. Ljubljana.

.....

Rudar, glasilo slov. rudarjev l. IV. Trbovlje

Železničar, glasilo slov. železničarjev, l. X. Trst.

L'Humanité, journal socialiste, Paris 1. VI.

The Daily Citizen, l. l. London

*) Oceno prinesemo v eni prihodnjih številkih.

